Підступність і любов

Міщанська трагедія

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Президент фон-Вальтер при дворі німецького герцога.

Фердінанд, його син, майор.

Гофмаршал фон-Кальб.

Леді Мілфорд, фаворитка герцога.

Вурм, особистий секретар президента.

Міллер, міський музикант, або, як його називають у деяких місцях, дудар"

Його дружина.

Луїза, його дочка.

Софі, камеристка леді.

Камердинер герцога.

Різні другорядні особи.

1 Гофмаршал — головний розпорядник церемоній при дворах королів, герцогів тощо.

ДІЯ ПЕРША

ЯВА ПЕРША

Кімната музиканта.

М і л л е р підводиться з крісла і ставить набік свою віолончель. За столом сидить дружина Міллера, ще в нічнім убранні, і п'є каву.

М і л л е р (швидко ходячи вперед і назад). Раз і назавжди! Справа стає серйозною. Про мою дочку й барона піде поговір. На мій дім упаде ганьба. До президента дійде відгомін, і — коротко кажучи, я попрошу панича геть.

Дружина. Ти не принаджував до свого дому, не набивався з твоєю дочкою.

М і л л е р. Не принаджував до свого дому? Не набивався з дівчиною? Хто зважатиме на це! Я був господарем у домі. Мені слід було краще пильнувати моєї дочки. Мені слід було добре вичитати майорові або відразу ж сповістити про все його вельможність — пана татуся. Молодий барон викрутиться, це я знаю, і гроза впаде на скрипаля.

Дружина (сьорбає з чашки). Нісенітниця! Пусте базікання! Що можуть тобі зробити? Хто може мати що-небудь проти? Ти знаєш своє діло і набираєш учнів, де можеш.

М і л л е р. Але скажи мені, що з цієї комерції вийде? Одружитися з дівчиною він не зможе,— про шлюб і мови немає, — а зробити з неї якусь... хай бог милує!.. З доброго дива! Авжеж, коли такий мусью ф о н-б а р о н скрізь побував, усього перепробував, то не дивно, що він, кат його знає, спокусився

на мій ласий шматочок, звісно, щоб покуштувати солоденького. А ти пильнуй та пильнуй! І хоча б у тебе в кожній щілині було око і стояв би ти на варті кожної кровинки, він у тебе під носом запаморочить дівчину, задурить їй голову, а сам — шукай вітру в полі, і от дівчину навіки знеславлено, сидітиме вона без пари, або якщо сподобається їй те ремесло, то й далі продовжуватиме. (Б'є себе кулаком по лобі.) Господи милосердий!

Дружина. Бережи нас боже від цього!

Міллер. Треба самим берегтися. Чого можна чекати від такого вітрогона? Дівчина вродлива, стрункa... з гарною ніжкою. На горищі в неї може бути що завгодно. Цього від вас, жіноцтва, і не вимагають, аби тільки, з ласки божої, на нижньому поверсі у вас було все гаразд. Досить нашому стрибунцеві в цьому пересвідчитись... ого! Йому відразу таланить, як Роднеєві — коли той зачує француза, то на всіх вітрилах летить вперед, та... я й не виню його. Людина є людиною. Пора мені це знати.

Дружина. Коли б ти почитав оті чудові записочки, що їх шановний пан пише до твоєї дочки. Милий боже! З них, як у сонячний день, видно, що його вабить тільки її прекрасна душа.

Міллер. Авжеж, чистісінька правда. По саквах б'ють, а ослові пам'ятного дають. Хто хоче любе тіло привітати, посилає вісником добре серце. А як я робив? Коли вже дійшло до того, що серця порозумілися, то й тіла беруть з них приклад; як пани, так і слуги, а срібний місяць, врешті, був лише звідником.

Дружина. Ти тільки поглянь на чудові книжки, які пан майор прислав сюди. Твоя дочка по них молиться.

Міллер (свистить). Оввa! Молиться! Ну й сказала! Звичайна, природна страва для витонченого шлунка його милості надто груба. Він мусить спочатку переварити її в пекельній, отруйній кухні белетристики. У вогонь цей мотлох! З нього набереться дівчина бозна-яких надхмарних марень, кров у ній закипить, як від шпанських мушок, і прощай та крихта християнства, яку батько й без того ледве в ній підтримував. У вогонь, кажу я І Дівчина забиває собі голову різним чортовинням; через ці блукання по світах фантастики вона не знайде потім рідної країни, забуде її, почне соромитись, що батько її Міллер — скрипаль і кінець кінцем позбавить мене мужнього, чесного зятя, який міг би мені стати щирим помічником. Ні, будь я проклятий! (Схоплюється, з запалом.) Куй залізо, поки гаряче, а майорові — так, так, майорові, я покажу на двері. (Хоче йти.)

Дружина. Будь же розсудливим, Міллере! Скільки ми користі мали від подарунків...

Міллер (вертається і зупиняється перед нею). Ціною крові моєї дочки? Та йди ти під три чорти, проклята звіднице! Швидше я зі своїм інструментом піду жебрати і даватиму концерти за теплу юшку, швидше я розіб'ю свою віолончель і гній возитиму у ній, ніж спокушуся грішми, які моя єдина дитина заро

1 Джордж Родней — англійський флотоводець XVIII ст., який не раз перемагав французів.

бить ціною своєї душі і небесного блаженства. Покинь пити прокляту каву й тютюн нюхати, і не треба тобі буде торгувати обличчям твоєї дочки. Я й ситий був і завжди мав хорошу

сорочку на тілі ще до того, як оцей спритний гульвіса втерся до моєї господи.

Дружина. Не дуже-то на двері показуй! От уже й спалахнув. Я тільки кажу, що не слід отак гнівити пана майора, бо вони — син президента.

М і л л е р. Он у чому річ! Тому, саме тому, треба сьогодні ж покласти цьому край. Президент повинен мені тільки подякувати, якщо він порядний батько. Почисть мені мій червоний плющовий камзол, я піду до його вельможності. Я скажу йому: синові вашої вельможності вітала в око моя дочка. Стати йому дружиною вона не гідна, а бути його коханкою — для цього моя дочка надто дорога, от і все!... Я звуся Міллер.

ЯВА ДРУГА Секретар В у р м.1 Ті, що й були.

Дружина. Ах! Доброго ранку, пане секертарю! 2 Ми маємо втіху знову вас бачити.

В у р м. Я також, також, шановна тітонько. Там, де буває гостем такий шляхетний кавалер, на мою просту втіху можна не зважати.

Дружина. І чого ви тільки не скажете, пане секертарю! Високі милості пана майора фон-Вальтера справді роблять нам іноді велику честь; проте ми нікого не цураємось.

М і л л е р (похмуро). Дай, жінко, панові крісло. Чи не бажаєте роздягнутися, пане земляче?

В у рм (кладе набік капелюха і палицю, сідає). Ну, як поживає моя майбутня — чи, може, колишня? Адже я не хочу думати, що... Чи не можна її побачити, мамзель Луїзу?

Дружина. Спасибі за увагу, пане секертарю! Але моя дочка зовсім не гордовита.

Міллер (сердито, штовхаючи її ліктем). Жінко?

Дружина. Шкодуємо тільки, що вона не матиме честі побачити пана секертаря. Дочка саме слухає месу.

В у р м. Це мене радує! Радує! Отже, я матиму в ній згодом лагідну, побожну дружину.

Дружина (усміхається з дурнуватою поважністю). Так... але, пане секертарю...

Міллер (з помітним збентеженням щипає її за вухо). Жінко!

1 Der Wurm (нім.) — черв'як, глистюк.

2 Неосвічена дружина Міллера неправильно вимовляє слово "секретар".

Дружина. Якщо ми можемо чимось іншим вам прислужитися... з великою втіхою, пане секертарю.

Вурм (лукаво мружачись). Чимось іншим! Щиро дякую! Щиро дякую!.. Гм! гм! гм!

Дружина. Але ж... пан секертар самі повинні бути розсудливі...

М і л л е р (украй розгніваний, штовхає свою дружину в спину). Жінко!

Дружина. Риба шукає де глибше, а людина — де ліпше, і не можна єдиній своїй дитині заступати шлях до її щастя. (З селянською пихою.) Ви добре мене зрозуміли, пане секертарю?

Вурм (совається неспокійно в кріслі, чухає за вухами і смикає себе за манжети та жабо). Зрозумів? Не зовсім... О, так... Що ви, власне, маєте на увазі?

Дружина. Ну... ну... я тільки думала б... я гадаю (кашляє), якщо вже милосердий бог так дуже хоче зробити мою дочку вельможною дамою...

Вурм (схоплюється зі стільця). Що ви говорите? Що таке?

М і л л е р. Сидіть, сидіть, пане секретаріусе! Ця жінка дурна, як гуска. Звідки тут візьметься вельможна дама? Який осел своїм довгим вухом слухатиме це базікання?

Дружина. Лайся, скільки хочеш. Що я знаю, те знаю, і що сказав пан майор, те сказав.

М і л л е р (розлючений, кидається до віолончелі). Чи ти заткнеш свою пельку, чи, може, хочеш, щоб твій череп покуштував віолончелі? Що ти можеш знати? Що він міг сказати?.. Не зважайте на ці теревені, любий пане! А ти — марш на свою кухню! Ви ж не маєте мене за такого йолопа, щоб я й справді так носився з дівчиною? Ви ж цього не думаєте про мене, пане секретаріусе?

Вурм. Такого й я не заслужив од вас, пане музиканте! Ви завжди вважали мене людиною слова, а мої наміри щодо вашої дочки були немов підписані. З моєї посади доброму господареві можна жити; президент ставиться до мене прихильно; мені не бракуватиме рекомендацій для дальшої

кар'єри. Ви бачите, що мої наміри щодо мамзель Луїзи серйозні, якщо ж якийсь аристократичний вітрогон обкрутив...

Дружина. Пане секертарю Вурме! Більше решпекту, якщо можна просити...

М і л л е р. Замовкни, кажу!.. Все гаразд, любий пане! Все залишається по-старому. Що я вам відповів минулої осені, те повторюю й сьогодні. Я не силую моєї дочки. Якщо ви їй подобаєтеся — то й добре, чудово, нехай вона спробує бути щасливою з вами. А якщо вона закрутить головою, то ще краще... божа на те воля, хотів я сказати. Прийміть її відмову... і випийте пляшку винця з її батьком. Дівчині з вами жити, не мені. Навіщо мені з якоїсь упертості нав'язувати їй чоловіка, який не до вподоби їй? Щоб нечистий переслідував мене, як дичину, аж до глибокої старості... Щоб за кожною склянкою вина, яку питиму, за кожною, мискою супу, який їстиму,— думати: ти мерзотник, що занапастив свою дитину.

Дружина. А я скажу вам коротко й ясно: я своєї згоди абсолютно не даю; моя дочка призначена для чогось вищого, і я подам скаргу в усі суди, коли мій чоловік дасть себе обдурити.

М і л л е р. Чи ти хочеш, щоб я поперебивав тобі руки й ноги,, клята пащеко?

В у р м (до Міллера). Батькова порада чимало важить для дочки, і, сподіваюся, ви мене знаєте, пане Міллере.

М і л л е р. А, щоб його побила лиха година! Треба, щоб дівчина вас знала. Те, що я, бородатий пень, у вас убачаю, воно ніби й зовсім не принада для молодої, ласої дівчини. Я вас по волосинці розберу і скажу, чи придатні ви для оркестру,— але

жіноча душа занадто тонка навіть і для капельмейстера. І я вам щиро скажу, пане Вурме... я, відвертий німець-незграба... за мою пораду ви, врешті, мало мені й подякуєте. Я не раджу моїй дочці нікого, але за вас виходити я б їй відрадив, пане секретаріусе!.. Дайте мені договорити... Коханцеві, який кличе батька собі на допомогу, я не довірив би, з вашого дозволу, і порожнього горіха. Якщо він чогось вартий, то він посоромиться так по-старомодному знайомити кохану зі своїм талантом. А якщо йому бракує сміливості, то він просто заяча душа, і не для нього ростуть на світі Луїзи!.. Отак! Поза спиною у батька повинен він сватати дочку. Він мусить зробити так, що дівчина краще батька й матір до дідька пошле, ніж з ним розлучиться. Чи сама прийде та батькові до ніг упаде й молитиме Христом-богом або смерть послати, або коханого їй дати. Оце зветься молодець! Оце називається кохати! І хто цього не доб'ється від жіноцтва — хай забирається геть на своєму гусячому пері.

В у р м (хапає капелюха та палицю і прожогом вибігає з кімнати). Вельми вдячний, пане Міллере!

М і л л е р (іде повільно за ним). За віщо? За віщо? Ми ж вас нічим і не почастували, пане секретаріусе! (Повертаючись назад.) Нічого він не чує, подався. Мене аж нудить від пики цього чорнильного лиса. Підозріла, огидна людина,— він немов і на божий світ потрапив завдяки шахрайству якогось контрабандиста. Маленькі підступні мишачі очі, волосся руде, як вогонь, а підборіддя так стирчить, ніби природа від злості на свій невдалий витвір схопила це ледащо і шпурнула кудись у куток. Ні! Як віддати мою дочку за такого мерзотника, то краще хай вона... Прости мені, боже!

Дружина (спльовує, злісно). У, собака! Ні, в зуби вона тобі не дістанеться.

М і л л е р. А ти теж із твоїм клятим паничем! Мало не довела мене до сказу. Ніколи ти не буваєш дурнішою, як тоді, коли, боронь боже, хочеш показати себе розумною. Навіщо ти приплела вельможну даму до твоєї дочки? Ти ж знаєш старого! Досить йому тільки про щось пронюхати, щоб завтра ж про це роздзвонили по цілому базару. Це з тих мусью, які винюхують у людей про все, що в них діється, з тих, що й про льох і про кухню пересудять, а де тільки хто зронить необачне слово... бовк! Про це дізнаються і герцог, і його фаворитка, і президент, а на твою голову впадуть громи й блискавиці.

ЯВА ТРЕТЯ Луїза Міллер входить з книгою в руці. Ті, що й були.

Л у ї з а (кладе книгу, підходить до Міллгра і потискує йому руку). Доброго ранку, любий тату!

Міллер (тепло). Гаразд, Луїзо. Я радію, що ти не забуваєш про свого творця. Будь завжди такою, і його рука підтримуватиме тебе.

Л у ї з а. О! Я велика грішниця, тату... Був він тут, мамо? Дружина. Хто, моя дитино?

Луїза. Ах, я забула, що крім нього ще є люди... У мене в толові так порожньо... Його тут не було? Вальтера?

Міллер (сумно і серйозно). А я гадав, що моя Луїза лишила це ім'я в церкві?

Луїза (деякий час остовпіло дивиться на нього). Я розумію вас, тату, відчуваю ножа, яким ви проймаєте моє сумління; але вже пізно. Немає в мені колишньої побожності, тату. Небо і 'Фердінанд шматують мою скривавлену душу, і я боюсь... я

боюся... (Після паузи.) Але ж ні, любий тату! Коли, захопившись картиною, ми забуваємо про митця, то це найвища для нього похвала. Хіба, тату, не приємно богові, коли я навіть менше думаю про нього, радіючи з найкращого його створіння?

Міллер (опускається безсило на стільця). От маєте! Ось наслідки читання безбожних книжок!

Луїза (підходить неспокійно до вікна). Де ж він тепер? Шляхетні панночки його бачать, чують. А я — жалюгідна, забута дівчина. (Лякається своїх слів і кидається до батька.) Але ні, ні, пробачте мені. Я не нарікаю на свою долю. Я хочу лише трохи думати про нього... адже це не коштує нічого. Цю краплину життя... якби я могла видихнути її легким лагідним вітерцем, щоб освіжити йому обличчя... Ця квіточка юності... якби вона була фіалкою, і він наступив би на-неї, щоб вона могла умерти під його ногою! Мені й цього, тату, було б досить. Коли комашка гріється в сонячному промінні, чи ж може горде, величне сонце за це її карати?

Міллер (зворушений, схиляється на спинку стільця і затуляє обличчя руками). Слухай, Луїзо. Решту мого життя віддав би я за те, щоб ти ніколи не бачила майора.

Луїза (злякано). Що ви сказали? Що?.. Ні, ви не те думаєте, мій любий тату. Хіба ви не знаєте, що Фердінанд — мій, що його для мене створено, мені на радість дано отцем люблячих. (Стоїть замисливши сь.) Коли я побачила його вперше (оживляючись) і кров мені ударила в лице, жвавіше забилося серце, кожне биття його промовляло, кожен подих шепотів: це він... І моє серце луною відгукнулося й підтвердило: це він! І цілий світ звучав для мене цими словами і радів разом зі мною. Тоді... о, тоді в моїй душі почався перший ранок. Тисячі юних почувань розвинулися в моєму серці, як квіти на землі-матінці, коли настає весна. Я не бачила більше світу, проте, здається,

він ніколи ще не був таким прекрасним. Я зовсім забула про бога, а проте ще ніколи я так його не любила.

Міллер (швидко підходить до неї, пригортає її до своїх грудей). Луїзо, дорога, чудова дитино! Візьми мою стару, одрях-лу голову... візьми все, все! Але майора... бог мені свідок... я тобі не можу дати. (Виходить.)

Луїза. Тату, та я й не хочу його тепер. Це така мізерна росинка часу... сама мрія про Фердінанда жагуче її вип'є. Я зрікаюся його в цьому житті. Але тоді, мамо, коли впадуть бар'єри нерівності, коли злетить з нас ненависне лушпиння суспільного стану, коли люди будуть тільки людьми... я не принесу з собою нічого, крім моєї невинності. Але ж батько часто говорив, що коли прийде господь, коштовності і пишні титули подешевшають, а серця в ціні піднімуться. Я тоді стану багатою. Там сльози зарахуються за тріумфи, а прекрасні думки — за предків. Я буду тоді знатною, мамо. Чим же він тоді буде кращий за свою дівчину?

Дружина (схоплюється). Луїзо! Майор! Він перестрибує через паркан. Де б мені сховатися?

Луїза (починає тремтіти). Залишіться, мамо.

Дружина. Мій боже! Який я маю вигляд. Мені соромно! Я не насмілюсь так показатися його милості. (Виходить.)

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Фердінанд фон-Вальтер. Луїза. Він кидається до неї. Вона опускається, бліда й знесилена, в крісло. Він зупиняється перед нею. Вони якийсь час мовчки дивляться одне на одного. Пауза.

Фердінанд. Ти зблідла, Луїзо?

Луїза (підводиться і припадає до його грудей). Це нічого! Нічого! Адже ти зі мною. Все минулось!

Фердінанд (бере її руку; підносячи до уст). Чи кохає ще мене моя Луїза? Моє серце таке, як і вчора, чи й твоє таке ж? Я прилетів сюди подивитися, чи ти весела, щоб піти звідси таким же... Але ти сумна!

Л у ї з а. Ні, ні, мій коханий.

Фердінанд. Скажи мені правду! Ти невесела! Я бачу наскрізь твою душу, прозору, як цей діамант чистої води. (Показує на свого персня.) Тут не може з'явитися жодної плями, якої б я не помітив, не промайне на цьому обличчі жодна думка, якої б я не побачив. Що з тобою? Скажи швидше! Коли я знаю, що це дзеркало ясне, то нема для мене жодної хмарки над світом! Що тебе смутить?

Луїза (дивиться на нього деякий час мовчки і значуще; потім з тугою). Фердінанде! Коли б ти знав, як приємно простій дівчині пізнавати себе в твоїх словах!

Фердінанд. Що таке? (Здивовано.) Луїзо, слухай! Звідки в тебе такі думки? Ти — моя Луїза! Хто сказав тобі, що ти мусиш бути ще чимось іншим? Бачиш, невірна, яка ти холодна до мене? Коли б ти всією душею любила мене, чи був би в тебе час для таких порівнянь? Якщо я біля тебе, мій розум тане в одному твоєму погляді; коли я сам — в одній мрії про тебе; а ти здатна ще міркувати, кохаючи? Соромся! Кожну мить, що ти її витрачаєш на цю скорботу, вкрадено у твого милого.

Луїза (бере його за руку і хитає головою). Ти хочеш приспати мене, Фердінанде, хочеш одвести мої очі від безодні, в яку я, напевно, провалюсь. Я дивлюся в майбутнє... голос слави... твої наміри... твій батько... моя нікчемність. (Злякавшись своїх слів, раптом кидає його руку.) Фердінанде! Меч висить наді мною і тобою! Нас розлучать!

Фердінанд. Нас розлучать! (Схоплюється.) Звідки в тебе це передчуття, Луїзо? Нас розлучать?.. Хто може розірвати союз двох сердець або роз'єднати звуки одного акорду?.. Я дворянин. Подумай, що старіше: документ про моє дворянство чи визначення безмежного всесвіту? Хіба мій герб важить більше, ніж письмена неба в очах Луїзи: ця жінка існує для цього чоловіка! Я син президента. Тим краще. Що ж, як не любов, може полегшити мені тягар проклять, які впадуть на мене через те, що батько мій грабує країну?

Л у ї з а. О, як я боюся його, цього батька!

Фердінанд. Я не боюсь нічого... нічого... аби тільки не лишитись без твого кохання! Нехай перешкоди стоять між нас, як гори, я, немов по сходах, злечу по них в обійми Луїзи! Бурі, наслані ворожою долею, тільки роздмухають мої почуття, небезпеки нададуть ще більшої привабливості моїй Луїзі... Отже, годі про страх, моя кохана! Я сам... я тебе оберігатиму, як чарівний дракон підземне золото. Мені довірся! Тобі не треба більше ан-гела-охоронця. Я сам стану між тобою й долею, сприйму за тебе

кожну рану, збережу для тебе кожну краплю з келиха радощів, принесу її тобі в чаші любові. (Ніжно обнімає її.) З цією рукою моя Луїза легко пройде через усе життя; прекраснішою, ніж небо тебе відпустило, воно повинно буде прийняти тебе назад і з подивом визнати, що тільки любов надає душам найвищої краси...

Луїза (відштовхуючи його, дуже схвильовано). Годі! Прошу тебе, замовкни! Якби ти знав!.. Облиш мене... ти не знаєш, що твої надії, як фурії, шматують моє серце! (Хоче йти.)

Фердінанд (затримує її). Луїзо! Як? Що? Що з тобою?

Луїза. Я забула ці мрії і була щаслива. А тепер, тепер!.. Віднині нема спокою в моєму житті. Пристрасні бажання, я знаю це, кипітимуть у мене в грудях... Іди... Хай бог простить тобі! Ти запалив пожежу в моєму юному, безжурному серці, і вона ніколи, ніколи не згасне. (Вибігає. Він іде за нею мовчки.)

ЯВА П'ЯТА

Зал у домі президента.

Входить президент з орденським хрестом на шиї, з зіркою на грудях, і секретар Вурм.

Президент. Серйозна прив'язаність? Мій син?.. Ні, Вур-ме, цьому я ніколи не повірю!

Вурм. Коли ласка вашої вельможності мені звеліти, я доведу!

Президент. Що він залицяється до цієї негідної міщаночки, компліменти їй нашіптує, припускаю навіть, базікає про почуття,— все це відомі речі і, я вважаю, можливі... вважаю, простимі. Але... Ще й до того всього дочка якогось музиканта, кажеш ти?

Вурм. Дочка вчителя музики Міллера.

Президент. Гарненька?.. Хоча це зрозуміло.

Вурм (жваво). Найпрекрасніший екземпляр блондинки, яка, не перебільшуючи, могла б позмагатися з першими придворними красунями.

Президент (сміється). Ти кажеш, Вурме, сам закидаєш на неї оком... це добре; але, бачиш ти, мій любий Вурме, те, що мій син має потяг до цього дівчиська, дає мені надію, що дами не будуть його ненавидіти. Він може при дворі дечого добитися. Дівчина прекрасна, кажеш ти; мені подобається, що мій син має смак. Коли він морочить ту дурненьку солідними намірами, тим краще. Отже, бачу я, в нього досить дотепності брехати на свою користь. Він може стати президентом. Якщо він свого досягне — чудово! Це значить, що він має щастя. Коли ж цей фарс закінчиться здоровим онуком — чудово! Тоді вип'ю я зайву пляшку малаги за добрий розквіт мого родословного дерева і заплачу штраф за безчестя цієї дівки.

Вурм. Усе, чого я бажаю, ваша вельможність, це щоб вам не довелося пити ту пляшку для власної розради.

Президент (серйозно). Згадай, Вурме, що коли я раз повірив, то твердо вірю; і шаленію, коли я розгніваюсь. Я вважатиму за жарт, що ти намагався мені дошкулити. Що ти хотів би здихатися свого суперника — я вірю тобі від усього серця. А через те, що тобі не так легко було б мірятися силами з моїм сином за цю дівчину, то батько має послужити тобі хлопавкою для мух,— і це мені теж зрозуміло... А те, що ти маєш такі чудові шахрайські здібності, мене навіть захоплює. Тільки, мій любий Вурме, ти не повинен обдурювати й мене. Зрозумій-бо, твоє хитрування не повинно доходити до того, щоб підривати мої принципи.

Вурм. Прошу пробачення, ваша вельможність! Коли б її справді тут були ревнощі, як ви підозрюєте, то їх би виказав лише мій погляд, а не язик.

Президент. А я вважав би за краще, щоб їх зовсім не було. Бісів дурню, що тобі до того, чи ти дістанеш червінця просто з монетного двору, чи від банкіра. Будь задоволений прикладом тутешнього дворянства. Свідомо чи ні, а в нас рідко коли буває весілля, щоб принаймні з півдюжини гостей чи лакеїв не виміряли б уже геометрично рай нареченого.

Вурм (вклоняється). Я в цьому охоче залишуся простолюдином, ласкавий пане!

Президент. Крім того ти незабаром матимеш задоволення помститися своєму суперникові за насмішку. У мене в кабінеті лежить план, за яким леді Мілфорд, після прибуття нової герцогині, про людське око піде у відставку і, для цілковитого обману, має вийти заміж. Ти знаєш, Вурме, якою мірою повага до мене залежить від впливу леді Мілфорд і як взагалі найсильніші пружини моєї могутності грають на пристрастях нашого герцога. Він підшукує партію для Мілфорд. Може об'явитися хтось інший, щоб піти на цей торг і разом з дамою вирвати собі довір'я володаря, стати для нього необхідним. Отже, щоб герцог залишився в тенетах моєї сім'ї, мій Фердінанд має одружитися з Мілфорд. Чи тобі це ясно?

Вурм. Так, що аж очам боляче. Принаймні президент тут висловився так, що батько — це тільки початківець перед ним. Якщо майор виявиться таким слухняним сином, як ви для нього — ніжним батьком, ваші вимоги можуть зустріти опір.

Президент. На щастя, ніколи я не боявся здійснювати свій намір, коли вирішував: так повинно бути!.. От бачиш, Вурме, ми

знову повернулися до попереднього. Сьогодні ж я об'явлю моєму синові про його одруження. Вираз його обличчя — або підтвердить твої підозри, або зовсім їх відкине.

В у р м. Ласкавий пане, я дуже прошу пробачення. Похмуре обличчя, яке ви в нього, безперечно, побачите, може стосуватися не тільки тієї нареченої, яку ви йому пропонуєте, а також і тієї, яку ви їв нього відбираєте. Я просив би від вас сильнішого випробування. Виберіть йому найбездоганнішу партію в країні, і якщо він скаже "так", то пошліть секретаря Вурма на три роки обточувати чавунові ядра.

Президент (кусає губи). Чорт!

В у р м. Не інакше! Мати — втілена дурість — у простоті своїй усе мені виплескала.

Президент (ходить вперед і назад, стримуючи свій гнів). Гаразд. Сьогодні ж!

В у р м. Тільки не забувайте, ваша вельможність, що майор — син мого володаря!

Президент. Тебе не зачеплять, Вурме!

Вурм. І що старання допомогти вам збутися небажаної невістки...

Президент. Варте взаємної послуги — допомогти тобі здобути жінку? Так, Вурме?

Вурм (схиляється, задоволений). Довіку ваш слуга, ласкавий пане! (Хоче йти.)

Президент. Я довірився тобі, Вурме! (Погрожуючи.) Якщо ти розплещеш...

Вурм (сміється). То покажете, ваша вельможність, сфальшовані мною папери! (Виходить.)

Президент. Щодо тебе, то ти мій безумовно! Я тримаю тебе на твоєму власному шахрайстві, як черв'яка на нитці!

Камердинер (входить). Гофмаршал фон-Кальб...

Президент. Якраз до речі!.. Проси!

Камердинер виходить. ЯВА ШОСТА

Президент і гофмаршал фон-Кальб1 у розкішному, але без смаку, придворному костюмі, з камергерським ключем, двома годинниками і шпагою, у низькому капелюсі, із зачіскою à la hérisson 2. 'З великим галасом він підлітає до президента і сповнює мускусним запахом весь зал.

Гофмаршал (обнімаючи президента). Ах! Доброго ранку, мій найдорожчий! Як спочивалося? Як спалося?.. Даруйте, що я так пізно маю втіху... пильні справи... обіднє меню... візитні картки... запрошення партій на сьогоднішню санну прогулянку... Ах... і потом я ж мусив бути присутнім під час lever 3 і доповісти його світлості про стан погоди.

1 Das Kalb (нім.) — теля.

2 Тодішня модна зачіска йоржиком (франц.).

3 Прийом під час вранішнього туалету (франц.).

Президент. Так, маршале, справді, ви не могли відлучитися.

Гофмаршал. Крім того й шельма кравець примусив мене сидіти.

Президент. А проте ви з усім упоралися?

Гофмаршал. Це ще не все! Сьогодні біда біду доганяє. Ви тільки послухайте!

Президент (неуважно). Чи це можливо?

Гофмаршал. Ви тільки послухайте! Не встиг я вийти з карети, як коні злякалися, почали тупцювати, брикатись, так що мені — пробачте — вуличним брудом оббризкало панталони. Що робити? Увійдіть у моє становіище, бога ради, бароне! Отак я й стою! Було вже пізно! А їздити ще цілий день... і в такому вигляді до його світлості на прийом... боже правий! І що ж мені спадає на думку? Я удаю непритомність. Мене зразу ж вносять у карету. Я щодуху — додому... міняю одяг... їду назад... Ну, що ви скажете?.. І встигаю ще першим до передпокою... Якої ви думки?

П резидент. Чудовий експромт людської винахідливості. Але облишмо це, Кальбе. Отже, ви вже розмовляли з герцогом?

Гофмаршал (поважно). Двадцять хвилин з половиною.

Президент. Он як! І ви, безперечно, можете розказати мені якусь важливу навину?

Гофмаршал (серйозно, трохи помовчавши). Його світлість сьогодні у бобровому хутрі кольору merde сГоуе х.

Президент. Подумайте!.. Ні, маршале, в такому разі я маю для вас кращу звістку. Те, що леді Мілфорд буде майоршею фон-Вальтер, це для вас, безумовно, новина?

Гофмаршал. Ви тільки подумайте! І це вже вирішено?

Президент. Підписано, маршале. І ви мене дуже зобов'яжете, якщо негайно підете до леді, приготуєте її до його візиту і оповістите всю столицю про намір мого Фердінанда.

Гофмаршал (з захопленням). О, з превеликою радістю, мій найдорожчий! Що може бути приємнішим для мене? Я лечу зараз же. (Обіймає його.) Бувайте... За три чверті години про це знатиме все місто. (Підстрибуючи, вибігає.)

Президент (сміється маршалові вслід). А ще кажуть, ніби ці створіння ні до чого в світі не придатні... Тепер мій Фердінанд мусить захотіти, щоб не вийшло так, ніби все місто збрехало. (Дзвонить.)

Входить В у р м.

Хай зайде мій син!

Вурм виходить, президент походжає замислений.

1 Merde d'oye (франц.) — гусячий послід.

ЯВА СЬОМА

Фердінанд. Президент. Вурм, який відразу виходить.

Фердінанд. Ви звеліли, шановний батьку...

Президент. На жаль, я мушу це робити, коли хочу мати втіху побачити мого сина... Залиш нас самих, Вурме! — Фердінанде, останнім часом я придивляюся до тебе і не знаходжу більше в тобі тієї щирої і жвавої юності, яка так мене радувала. Якась дивна туга затьмарює твоє обличчя. Ти тікаєш від мене, тікаєш зід свого кола. Фе! У твої роки можна скоріше пробачити десять гулянок, ніж одну таку примху. Залиш її для мене, любий сину! Дай мені влаштувати твоє щастя і ні про що інше не думай, крім того, щоб сприяти моїм намірам. Підійди! Обніми мене, Фердінанде!

Фердінанд. Ви сьогодні дуже ласкаві, батьку.

Президент. Сьогодні, пустун... І це "сьогодні" з такою кислою гримасою? (Серйозно.) Фердінанде! Заради кого пішов я небезпечною стежкою до серця герцога? Заради кого я навіки розлучився з моєю совістю і небом ? Слухай, Фердінанде... я розмовляю з моїм сином... Кому приготував я місце, усунувши мого попередника? Це історія, яка тим кривавіше врізається в душу, чим старанніше я намагаюся сховати ножа від очей світу! Слухай! Скажи мені, Фердінанде, заради кого я все це зробив?

Фердінанд (відступає з жахом). Чи не заради мене, мій батьку? Чи не на мене повинен упасти кривавий відблиск цього злочину? Присягаюся всемогутнім богом,— краще було зовсім не родитися, ніж стати за виправдання такого лиходійства.

Президент. Що таке? Що? Але твоїй голові, начиненій романами, я ладен пробачити... Фердінанде! Я не хочу сердитись! Зухвалий хлопчисько, отак віддячуєш ти мені за мої безсонні ночі? Отак за мої невтомні турботи? Отак за вічного

скорпіона моєї совісті? На мене падає весь тягар відповідальності, на мені прокляття вищого судії. Ти дістанеш своє щастя з інших рук. Злочин не плямує спадкоємця.

Фердінанд (піднімає праву руку до неба). Урочисто зрікаюсь я спадщини, яка тільки нагадуватиме мені про жахливого батька!

Президент. Слухай, юначе, не гніви мене! Якби все було по-твоєму, ти плазував би все своє життя у поросі.

Фердінанд. О, це все ж краще, батьку, ніж плазувати мені навколо трону!

Президент (стримуючи гнів). Гм!.. Тебе треба примусити зрозуміти своє щастя. Там, де десятки інших, напружуючи сили, не можуть видряпатися нагору, ти підносишся граючись, немов у сні! На дванадцятому році ти хорунжий! На двадцято-

му

му — майор! Я цього домігся в герцога. Ти скинеш військовий мундир і вступиш до міністерства. Герцог говорив про звання таємного радника, про посаду посланника... про надзвичайні милості! Прекрасна перспектива відкривається перед тобою!.. Рівний шлях у напрямі до трону, до самого трону, якщо влада справді варта не менше, ніж її зовнішні ознаки. І це тебе не захоплює?

Фердінанд. Ні, бо моє уявлення про велич і щастя зовсім не таке, як ваше. Ваше щастя рідко коли досягається інакше, ніж через нищення ближнього. Заздрість, страх, прокляття — ось сумні дзеркала, в яких відбивається велич володаря. Сльози, прокльони, розпач — ось жахлива трапеза, за якою

розкошують оті уславлені щасливці, після якої вони підводяться сп'янілі і, хитаючись, відходять так у вічність до божого престолу. Мій ідеал щастя скромно міститься в мені самому! В моєму серці поховано всі мої бажання!

Президент. Майстерно! Неперевершено! Прекрасно! Знову перша лекція після тридцятилітньої перерви!.. Жаль тільки,, що моя п'ятдесятирічна голова вже тупувата до навчання! Проте, щоб не іржавів такий рідкісний талант, я дам тобі когось на додачу, і ти зможеш тоді скільки хочеш справлятися в цьому барвистому божевіллі. Ти повинен зважитись... сьогодні ж зважитись на одруження.

Фердінанд (вражений, відступає). Батьку!

Президент. Обійдеться без подяки... Я послав леді Мілфорд картку від твого імені. Ти, не гаючи часу, поїдеш до неї і скажеш їй, що ти її наречений!

Фердінанд. До леді Мілфорд?

Президент. Ти ж її знаєш?

Фердінанд (у нестямі). Чи є в герцогстві хоч один ганебний стовп, який би її не знав? Але я, мабуть, смішний, що сприймаю всерйоз ваші жарти, любий батьку? Чи хотіли б ви бути батьком негідника-сина, який одружиться з привілейованою блудницею?

Пр е з и д е н т. Більше того! Я сам би посватався до неї,, коли б вона побажала п'ятдесятирічного. Чи ти б не хотів бути сином негідника-батька?

Фердінанд. Ні! Борони боже!

Президент. Це зухвальство, слово честі! Його я прощаю за оригінальність...

Фердінанд. Прошу вас, батьку, не залишайте мене довше в цій непевності, коли мені стає нестерпно називатися вашим сином!

Президент. Чи ти не здурів, хлопче? Яка людина при розумі не прагнула б честі стати на третє місце після володаря своєї країни?

Фердінанд. Ви стаєте для мене загадкою, мій батьку Е

Честю звете ви... честю... поділяти з герцогом те, в чому к він втрачає подобу людини ?

Президент вибухає сміхом.

Ви можете сміятися, а я не відступлюся свого, батьку! З яким обличчям я стану перед найбіднішим ремісником, що за своєю дружиною бере у посаг бодай хоч незганьблене тіло? З яким обличчям я стану перед світом? Перед герцогом? Перед самою блудницею, яка в моїй ганьбі змиє пляму своєї честі?

Президент. Звідки в тебе ця красномовність, хлопче?

Фердінанд. Заклинаю вас небом і землею, батьку! Занапастивши свого єдиного сина, ви не станете настільки щасливим,, наскільки нещасним буде він. Візьміть моє життя, якщо це допоможе вам підвищитися. Життя своє одержав я від вас, і не вагатимусь і на мить пожертвувати його цілком для вашої величі! Але честь мою! Якщо ви її відберете в мене, то й давати мені життя було легковажно й нечесно, і я проклинатиму батька як звідника.

Президент (по-дружньому плескаючи його по плечу). Браво, любий сину! Тепер я бачу, що ти став справжнім мужчиною і що ти гідний найкращої жінки в герцогстві. Вона повинна бути твоєю, ще сьогодні опівдні ти заручишся з графинею фон-Остгейм!

Фердінанд (знову вражений). Чи цю годину призначено на те, щоб остаточно мене розчавити?

Президент (кидаючи на нього допитливий погляд). Сподіваюся, проти цього твоя честь не заперечуватиме?

Фердінанд. Ні, батьку, Фредеріка фон-Остгейм могла б хоч кого зробити найщасливішим! (Сам до себе, збентежений вкрай.) Те, до чого злоба його ще не доторкнулася в моєму серці,— шматує він своєю добрістю.

Президент (все ще не зводячи з нього очей). Я чекаю твоєї подяки, Фердінанде!

Фердінанд (кидається до нього і палко щ'лує йому руку). Батьку! Ваша милость запалює всі мої почуття. Батьку! Моя най-палкіша подяка вам за ваш сердечний намір. Ваш вибір бездоганний, але... я не можу... я не смію... пожалійте мене... я не можу кохати графині!

Президент (відступає на крок). Ага! Тепер ти у мене в руках, паничу! Таки піддався на цей гачок, хитрий лицемір. Отже, не задля честі ти відмовлявся від леді? Справа не в. о с о б і, а в ш л ю б і, до якого ти відчуваєш огиду?

Фердінанд стоїть мов окам'янілий, потім схоплюється і хоче піти геть. Куди? Стій! Це так ти маєш мене шанувати?

Майор вертається.

Леді сповіщена про тебе. Я дав герцогові слово! Всі у місті й при дворі знають про це. Якщо ти зробиш мене брехуном, хлопче... перед герцогом, перед леді, перед цілим містом... зробиш мене брехуном в очах двору... дивись, хлопче... або якщо я довідаюсь про якісь історії! Стривай-но! Чого це раптом вогонь згас на твоїх щоках?

Фердінанд (блідий як сніг, весь тремтить). Як? Що? Я — нічого, батьку!

Президент (втупивши в нього страшний погляд). І коли тут є щось... і коли я знайду слід, звідки йде цей опір... Ну, хлопче! Сама тільки підозра доводить мене до сказу! Іди цю ж мить! Вахтпарад починається! Ти з'явишся до леді, тільки-но дадуть пароль!.. Усе герцогство тремтить при кожному моєму кроці. Подивимось, чи здолає мене упертий син. (Іде і знову вертається.) Чуєш, хлопче, ти будеш там або стережися мого гніву! (Виходить.)

Фердінанд (отямлюється від тяжкого заціпеніння). Пішов? Невже це був голос батька?.. Так! Я хочу до неї... хочу туди... Хочу їй дещо розказати, хочу показати її, як у дзеркалі... "О мерзенна! Коли ти й після цього домагатимешся моєї руки, перед лицем всього дворянства, війська і народу... Озбройся всією гордістю своєї Англії. Я тебе зречуся... я, німецький юнак! (Швидко виходить.)

ДІЯ ДРУГА

Зал у палаці леді Мілфорд; праворуч софа, ліворуч фортепіано*

ЯВА ПЕРША

Леді у вільному, але елегантному негліже, ще без зачіски, сидить біля фортепіано і фантазує; Софі, камеристка, відходить од вікна.

Софі. Офіцери розходяться. Вахтпарад скінчився. Але я щось не бачу ніякого Вальтера!

Леді (у великому занепокоєнні підводиться і ходить по залу). Я не знаю, що зі мною сьогодні, Софі... Я ще ніколи не була такою... Отже, ти його не бачила зовсім? Та, звісно... Йому нема чого поспішати... Як злочин, лежить воно мені на грудях... Іди, Софі, нехай мені осідлають найдикішого скакуна, який тільки є у стайні! Мені треба на простір — бачити людей і блакитне небо, їздою розважити своє серце.

Софі. Якщо ви себе не зовсім добре почуваєте, міледі,— звеліть зібрати асамблею в себе! Хай герцог обідає тут, або хай сядуть грати в карти перед вашою софою. Коли б герцог і весь його двір були у моєму розпорядженні, я б не журилася.

Леді (кидається на софу). Прошу, згляньсяся на мене! Я даватиму тобі по діаманту за кожну годину, аби тільки не бачити їх. Чи я буду оббивати ними стіни моєї кімнати? Це погані, мерзенні люди, які обурюються, коли у мене зривається тепле, сердечне слово, роззявляють роти і задирають носи, ніби бачать перед собою якусь примару. Це раби єдиної маріонеткової дротини, якою мені легше керувати, ніж голкою до вишивання! Що мені робити з людьми, душі яких заведені так, як їхні кишенькові годинники? Чи зможу я знайти радість у тому, щоб їх запитувати про щось, коли я знаю кожну їхню відповідь наперед? Або обмінюватися з ними словами, коли в них немає відваги думати інакше, ніж я? Геть їх! Досадно

їздити верхи конем, який ніколи не закусює вудил! (Підходить до вікна.)

Софі. Але ж герцога ви з них виключаєте, міледі? Найвродливішого мужчину, найпалкішого коханця, найдотепнішу голову в цілій його країні!

Леді (вертається назад). Ото ж то й є, що це його країна.Тільки його герцогство, Софі, й може якоюсь мірою вибачити мій смак. Ти кажеш, мені заздрять! Бідне ти створіння! Жаліти мене треба, а не заздрити! З усіх, хто годується від трону, найгірше доводиться фаворитці, бо їй одній видно все убозтво багатого володаря. Правда, він може талісманом своєї величі викликати з землі, як казковий замок, усе, чого забажає моє серце! Він ставить дари обох Індій мені на стіл, утворює рай у дикій глушині, за його наказом джерела країни злітають гордими водограями в небо або... спалахують у фейерверках піт і кров його підданців... Та чи може він наказати своєму серцю могутньо й палко битися назустріч іншому, могутньому й палкому серцю? Чи може він збагнути своїм мізерним розумом хоча б єдине прекрасне почуття? Моє серце голодує, хоч маю над міру насолод; і що дадуть мені тисячі найкращих відчувань, коли я тільки похіть маю задовольняти?

Софі (здивовано дивиться на неї). Хіба не давно вже служу я вам, міледі?

Леді. І от тільки сьогодні ти мене пізнала? Це правда, люба Софі. Я продала герцогові свою честь, але серце моє я залишила вільним, серце, моє добро, яке, можливо, ще варте кохання. Отруйне придворне повітря торкнулося його лише, як подих торкається дзеркала! Повір мені, моя люба, що я давно дала б перевагу серцю перед цим нікчемним герцогом, якби

тільки моє честолюбство дозволило мені поступитися першим місцем для якоїсь дами при дворі!

Софі. І ваше серце так охоче скорилося честолюбству?

Леді (жваво). Хіба воно не мстилося за себе? Чи й тепер не мститься? Софі! (Значуще кладе руку на плече Софі.) У нас, жінок, є лище один вибір — панувати або слугувати; але й найвища насолода від влади — це тільки мізерна втіха, якщо нам не судилося ще вище блаженство — бути рабинею людини, яку ми кохаємо!

Софі. Це істина, міледі, яку я хотіла б од вас, нарешті, почути!

Леді. А чому ж, моя Софі? Хіба, дивлячись на це дитяче невміння керувати скіпетром, не здається, що ми придатні лише до того, щоб ходити в запряжці? Хіба ти не помічала, що ця капризна легковажність, ці бурхливі розваги мали заглушити ще бурхливіші бажайня в моїх грудях?

Софі (вражено, відступаючи). Міледі!

Леді (жвавіше). Задовольни їх! Дай мені того, про кого я зараз думаю, на кого молюсь. Або я умру, Софі, або мушу його мати. (Мліючи.) Хай скажуть мені його уста, що сльози кохання яскравіше сяють у наших очах, ніж діаманти в нашому волоссі (палко), і я кину герцогові під ноги і його серце, і його герцогство, і втечу з цією людиною, втечу в найдальшу пустелю в світі!

Софі (дивиться на неї перелякано). © небо! Що ви? Що з вами, міледі?

Леді (стурбовано). Ти зблідла? Чи не забагато я сказала?.. О, то нехай же моя довірливість зв'яже твої уста... Вислухай більше, вислухай все...

Софі (озирається, злякано). Я боюсь, міледі, я боюсь... мені не слід більше нічого слухати!

Леді. Одруження з майором... І ти, і весь світ помиляєтесь, думаючи, що це двірська підступність... Не червоній. Софі, не соромся мене... Це діло — мого кохання!

Софі. Боже! Я це передчувала!

Леді. Вони дали себе умовити, Софі. Легкодухий герцог, придворний хитрун Вальтер, недоумкуватий маршал... Кожен з них ладен заприсягтися, що цей шлюб є найпевнішим засобом зберегти мене для герцога і, таким чином, ще міцніше закріпити наш зв'язок! Ні, назавжди його порвати! Назавжди розбити ці ганебні кайдани! Обдурені брехуни! Вас перехитрила слабка жінка! Ви самі приводите тепер мого коханого до мене! Це те, чого я хотіла. Коли ж він буде мій... коли він буде мій... О, тоді навіки прощай, ненависна пишното!..

ЯВА ДРУГА

Старий камердинер герцога вносить скриньку з коштовностями. Ті, що й були.

Камердинер. Його світлість герцог наказали кланятися міледі і посилають вам ці брильянти на весілля. їх щойно привезено з Венеції.

Леді (відчиняє скриньку і перелякано відступає). Слухай, що заплатив герцог за ці самоцвіти?

Камердинер (з похмурим обличчям). Вони не коштують йому нічого.

Леді. Що? Ти збожеволів? Нічого? Ти (відступаючи від нього на один крок) дивишся на мене так, ніби хочеш пронизати мене своїм поглядом... Нічого не коштують йому ці безцінні самоцвіти ?

Камердинер. Учора сім тисяч синів цієї країни послано до Америки, вони оплачують усе!

Леді (раптом кладе скриньку і швидко наближається до камердинера; трохи помовчавши). Чоловіче! Що з тобою? Здається, ти плачеш?

Камердинер (витирає очі і говорить глухим голосом, тремтячи всім тілом). О, ц і коштовні камінці... І моїх двоє синів теж на них пішло.

Леді (відвертається, тремтячи хапає його за руку). Але ж не силувано нікого?

Камердинер (страшно сміється). О боже! Ні, самі добровольці! Правда, кілька сміливих хлопців вийшло перед фронт і запитало полковника, почім герцог продає людей в ярмі? Але наш найласкавіший володар наказав вивести всі полки маршем на площу і розстріляти балакунів. Ми чули, як клацали рушниці, бачили, як бризкав на брук мозок, і вся армія закричала: "Ура! до Америки!"1

Леді (вжахнувшись, падає на софу). Боже! боже! А я нічого й не чула! Нічого не знала!

Камердинер. Так, ласкава пані!.. І треба ж вам було поїхати з нашим володарем на ведмежі лови саме тоді, коли давали сигнал виступати! Вам не слід було пропускати цього видовища, коли громові барабани сповістили нас, що вже час, і сироти риданнями, наче на той світ, виряджали живого батька, а мати в розпачі бігла, щоб настромити на багнета своє немовлятко, і солдати шаблями відганяли нареченого від нареченої, а ми, сивобороді, стояли там, сповнені відчаю, і кидали услід хлопцям свої костури туди, в Новий світ... О, з усіх боків гуркотіли барабани, щоб всемогутній не чув, як ми молимось...

Леді (підводиться, глибоко зворушена). Геть ці самоцвіти! Пекельним полум'ям палять вони серце! (Лагідніше, до камердинера.) Заспокойся, бідний старий! Вони повернуться. Вони ще побачать свою батьківщину 2.

Камердинер (тепло і задушевно). Бог відає! Вони побачать!.. Ще коло міської брами оберталися вони й кричали: "Хай береже вас бог, жінки і діти! Хай живе батько нашої країни! Ми побачимось на страшному суді!"

Леді (нервово ходить вперед і назад). Жахливо! Неймовірно! А мене запевняли, що я осушила всі сльози в цій країні... Страшно, страшно розкриваються мені очі... Іди... скажи твоєму володареві... я подякую йому особисто! (Камердинер хоче йти, вона кидає йому свого гаманця в капелюх.) А це візьми за те, що ти сказав мені правду.

1 У ті роки англійський уряд купував у німецьких князьків солдатів і надсилав їх за Атлантику, щоб придушити визвольну

боротьбу американців і знову перетворити їх на безправних колоністів.

2 3 більш як тридцяти тисяч німецьких солдатів, запроданих тоді англійському урядові, повернулося з Америки лише сімнадцять тисяч.

Камердинер (кидає його зневажливо назад на стіл). Покладіть його до решти! (Виходить.)

Леді (врахсено дивиться йому вслід). Софі, біжи за ним. спитай його ім'я! Треба вернути його синів!

Софі виходить. Леді походжає в задумі. Пауза.

(До Софі, яка повертається назад.) Здається, була недавно чут-ка, що згоріло одне прикордонне місто і близько чотирьохсот ро^ дин пішло з торбами. (Дзвонить.)

Софі. Чому ви про це згадали ? Це так, і більшість тих не* щасних відробляють тепер як раби своїм кредиторам або гинуть у герцогових срібних копальнях.

Слуга (входить). Що накажете, міледі?

Леді (дає йому коштовності). Негайно віднести це до бан^ ку! Сказати, що я звеліла зараз же обернути це на гроші і поділити між тими чотирмастами, що потерпіли від пожежі!

Софі. Подумайте, міледі, що ви рискуєте накликати на себе найбільшу немилость!

Леді (з гідністю). Що ж мені, носити прокляття його країни в своєму волоссі? (Робить знак слузі, той виходить.) Чи ти хочещ, щоб я впала під жахливим тягарем людських сліз?.. Іди, Софі... Краще мати фальшиві оздоби у зачісці, а в серці свідо^ мість такого вчинку.

Софі. Але такі оздоби!.. Хіба ви не могли вибрати гірших?- Ні, справді, міледі, цього вам не можна пробачити!

Леді. Дурне дівчисько! Зате настане мить, коли мені припаде більше діамантів і перлів, ніж десять королів носять їх у своїх діадемах, і вони будуть прекрасніші...

Слуга (вертається). Майор фон-Вальтер!

Софі (кидається до леді). Боже! Ви зблідли...

Леді. Перший мужчина, Софі, якого я боюся... Скажи, Едуарде, що я нездужаю... Стривай! Він веселий? Він сміється? Що він каже? О Софі, правда, я погано виглядаю?

Софі. Прошу вас міледі...

Слуга. Накажете його не приймати?

Леді (нерішуче). Я рада його бачити.

Слуга виходить.

Говори, Софі! Що мені сказати йому? Як мені прийняти його?-Я занімію... Він сміятиметься з моєї слабості... Він буде... О, я передчуваю щось... Ти мене залишаєш, Софі? Зостанься!.. Але ні, йди!.. Ні, зостанься!

Майор іде з передпокою. Софі. Візьміть себе в руки! Він уже тут!

ЯВА ТРЕТЯ

Фердінанд фон-Вальтер. Ті, що й були.

Фердінанд (з коротким поклоном). Якщо я не перешкодив вам, ласкава пані...

Леді (з помітним хвилюванням). Зовсім ні, пане майоре. Фердінанд. Я прийшов з наказу мого батька... Леді. Я зобов'язана йому.

Фердінанд. І я повинен сповістити вас, що ми з вами одружуємось... Таке рішення мого батька.

Леді (полотніє і тремтить). Не вашого власного серця?

Фердінанд. Міністри і звідники про це не питають!

Леді (з такою тривогою, що їй бракує слів). А ви самі нічого не мали б до цього додати?

Фердінанд (кидаючи погляд на дівчину). Ще дуже багато, міледі!

Леді (робить знак Софі, та виходить). Чи можна просити вас сісти на цю софу?

Фердінанд. Моя мова буде короткою, міледі! Леді. Отже?

Фердінанд. Я людина честі. Леді. Я вмію цінувати вас.
Фердінанд. Дворянин. Леді. Кращого немає в герцогстві!
Фердінанд. І офіцер!

Леді (улесливо). Ви називаєте достойності, які і в інших є. Чому ж ви замовчуєте більші гідності, які властиві тільки

вам ?

Фердінанд (холодно). Тут вони мені не потрібні. Леді (з дедалі більшим острахом). Але як мені розуміти цю передмову?

Фердінанд (повільно і з притиском). Як протест честі, коли вам заманеться примусити мене одружитися з вами!

Леді (спалахнувши). Що це означає, пане майоре?

Фердінанд (спокійно). Це мова мого серця, мого герба і цієї шпаги!

Леді. Цю шпагу дав вам герцог.

Фердінанд. Держава дала її мені рукою герцога. Серце дав мені бог. А гербові — цілих п'ять століть! Леді. Ім'я герцога...

Фердінанд (запально). Хіба герцог може перекручувати закони людства 1 чи карбувати вчинки, як він карбує монети? Він

1 В уста Фердінанда драматург вкладає міркування французьких енциклопедистів про те, що закони природи вищі від тимчасових суспільних відносин.

і сам стоїть не вище від честі, проте він може забити їй рот своїм золотом! Він може прикрити горностайовою мантією свою ганьбу. Прошу вас, годі про це, міледі... Мова не про чиїсь відкинені наміри, не про предків, не про цю шпагу або про те, що подумає світ! Я ладен усе це розтоптати ногами, аби тільки ви переконали мене, що нагорода не гірша від самої жертви.

Леді (з болем, відступаючи від нього). Пане майоре! Цього я не заслужила!

Фердінанд (хапає її руку). Пробачте! Ми розмовляємо тут без свідків. Обставина, яка вас і мене... сьогодні й ніколи більше... звела докупи, дає мені право, примушує мене не приховувати від вас мого найтаємнішого почуття!.. Я не можу зрозуміти, міледі, як жінка з такою красою й розумом, з якостями, що їх міг би оцінити кожен достойний чоловік, зважилася віддатися герцогові, який може тільки тілом її милуватись, і як ця жінка не соромиться пропонувати своє серце?

Леді (пильно дивиться йому в вічі). Говоріть усе!

Фердінанд. Ви називаєте себе британкою! Даруйте мені, я не можу повірити, що ви британка! Вільнонароджена дочка найвільнішого під небом народу, занадто гордого, щоб кадити фіміам перед чужою доброчесністю, не може найнятися служити чужій розпусті!.. Не може бути, щоб ви були британкою,— або ж серце цієї британки тим дрібніше, чим величніше й сміливіше пульсує кров у жилах Британії!1

Леді. Ви скінчили?

Фердінанд. Можна було б відповісти, що це жіноча пиха, пристрасть, темперамент, нахил до розваг!.. Часто траплялося,

що доброчесність переживала честь! Не раз жінки, які йшли цим шляхом найбільшої ганьби, згодом своїми благородними вчинками мирили з собою світ і підносили це огидне ремесло, використовуючи його для кращого... Але звідки ж тепер цей жахливий гніт у країні, якого раніше ніколи не було?.. Я говорив вад імені герцогства! Я скінчив!

Леді (лагідно і велично). Це вперше, Вальтере, до мене насмілились звернутися з такими словами, і ©и єдина людина, якій я на них відповім... Що ви відкидаєте мою руку, за це я ціную вас! Ви ганьбите моє серце, і я прощаю вам! Але я не вірю, що ви це кажете серйозно. Той, хто насмілюється кидати такі образи жінці, для якої досить однієї ночі, щоб його вкрай погубити, той мусить або відчувати величну душу цієї жінки, або... бути божевільним... Що ви накидаєте на мої плечі спустошення країни,.

1 Великому німецькому письменникові епохи "бурі й натиску" не довелося самому побувати в Англії. Не знаючи справжнього стану речей в цій країні, він у своїй ненависті до деспотизму численних німецьких князьків протиставляє абсолютизму політичні свободи, якими нібито користувався тоді англійський народ.

хай простить вам всемогутній бог, який колись вас, і мене, і repu цога поставить віч-на-віч. Але ви образили в мені англійку, і на такі докори моя вітчизна повинна дати відповідь!

Фердінанд (спирається на свою шпагу). Готовий вислухати!

Леді. Отже, слухайте ви те, чого я, крім вас, ще нікому не довіряла і ніколи не довірю жодній людині!.. Я не авантюристка" Вальтере, за яку ви мене маєте! Я можу з гордістю сказати: у мене княжа кров, я з роду нещасного

Томаса Норфолка, який пожертвував собою заради шотландської Марії *. Мого батька* старшого камергера короля, було обвинувачено в тому, що він мав злочинні зв'язки з Францією, його було засуджено парламентом, проклято і обезглавлено. Усі наші маєтки дісталися державі! Нас самих вигнано з країни! Моя мати померла в день страти! Я, чотирнадцятилітня дівчинка, втекла до Німеччини з моєю служницею, із скринькою коштовностей і оцим фамільним хрестом,— це останнє благословення, що його моя мати, вмираючи, повісила мені на шию!

Фердінанд, замисливши сь, дивиться на леді не так уже суворо.

(Вона продовжує з дедалі більшим хвилюванням.) Хвора, без імені, без притулку і без коштів, чужоземка, сирота, приїхала я до Гамбурга! Я нічого не знала, лише трохи французької мови, вміла трохи вишивати, трохи грати на фортепіано... Проте я звикла їсти на золоті й сріблі, спати під шовковими ковдрами, одним кивком розсилати десять слуг і вислухувати компліменти знатних осіб вашої статі... Шість років минуло в сльозах. Остання коштовна брошка зникла. Моя служниця вмерла. І тоді моя доля привела вашого герцога до Гамбурга. Я саме гуляла по берегу Ельби, дивилася в ріку і тільки-но почала фантазувати про те, що глибше — чи оця вода, чи мої страждан я... Герцог побачив мене, почав стежити за мною, знайшов, де я живу, впав мені до ніг і заприсягнувся, що він мене кохає. (Спиняється у великому хвилюванні, потім продовжує з сльозами в голосі.) Усі картини мого щасливого дитинства знову постали передо мною в привабливому сяйві. Чорною могилою страшно глянуло на мене моє безвідрадне майбутнє... Моє серце жагуче прагнуло іншого серця... і я схилилась до нього. (Відбі-гаючи від Фердінанда.) Тепер проклинайте мене!

Фердінанд (дуже зворушений, біжить за нею і затримує її). Міледі! О небо! Що я чую? Що я наробив? Страшним стає передо мною мій злочин! Ви не зможете тепер мені простити!

1 Англійський політичний діяч XVI ст.Томас Норфолк зайшов у таємні зв'язки з іспанським королем Філіппом II та папою римським, щоб допомогти шотландській королеві Марії Стюарт скинути з престолу королеву Єлізавету. Його страчено 1572 р. по обвинуваченню в державній зраді.

Леді (вертається і намагається оволодіти собою). Слухайте далі! Хоч герцог і захопив зненацька мою беззахисну юність, але кров Норфолків заговорила в мені: ти уроджена княгиня, Еміліє, і ти стала тепер наложницею герцога?.. Гордість і доля боролися між собою в моїх грудях, коли герцог привіз мене сюди, і враз перед моїми очима постало найжахливіше видовище! Похіть можновладних цього світу — це ненаситна гієна, яка жадала все нових жертв. Вона вже страшенно шаленіла в цій країні, розлучала наречених, розривала навіть священний зв'язок шлюбу; тут підточувала тихе родинне щастя, там віддавала на поталу згубній чумі юне, недосвідчене серце. І конаючі учениці, в конвульсіях, з піною на устах проклинали імена своїх учителів... Я стала поміж ягням і тигром, домоглася у герцога присяги в хвилину пристрасті, і ці жахливі жертвоприношення припинились.

Фердінанд (мечеться по залу в страшенному хвилюванні). Ні слова більше, міледі! Досить!

Леді. За цим сумним періодом почався ще сумніший! Двір і сераль кишіли покидьками з Італії. Легковажні парижанки загравали з страшним скіпетром, а народ спливав кров'ю від їхніх примх... Усі вони дочекалися свого кінця! Я бачила, як вони падали в порох поруч мене,— адже я була більшою кокеткою, ніж усі вони. Я взяла в свої руки кермо влади від

тирана, який похітливо розслабнув у моїх обіймах. Твоя вітчизна, Вальтере, відчула вперше людяну руку і схилилася довірливо на мої груди! (Замовкає і ніжно дивиться на нього.) І от тепер єдина людина, думкою якої я дорожу, примусила мене вихвалятися і спалювати мою скромну чесноту на вогні подиву! Вальтере, я відмикала в'язниці, розривала смертні вироки і скорочувала не одну жахливу вічність на галерах! На невигойні рани я принаймні проливала цілющий бальзам, я стирала на порох могутніх лиходіїв і програну справу невинності не раз рятувала сльозою наложниці. Ах, юначе, як солодко було це мені! З якою гордістю могло моє серце відкидати геть кожну скаргу мого князівського походження!.. І от прийшла людина, єдина, яка могла б мене за все нагородити. Людина, яку моя нещасна доля, може, й послала мені в нагороду за мої колишні страждання. Людина, яку я, з пекучою тугою, вже пригортала в мріях...

Фердінанд (перебиває її, вражений украй). Це занадто! Це занадто! Це суперечить умові, міледі! Ви мусили очиститися від моїх обвинувачень, а робите мене злочинцем! Пощадіть, заклинаю вас, пощадіть моє серце, яке шматують сором і палке каяття...

Леді (бере його за руку). Тепер або ніколи! Довго й героїчно я трималась... Але все ж ти мусиш відчути тягар цих сліз. (Дуже ніжно.) Слухай, Вальтере! Невже й тепер, коли нещасну, сповнену жагучого, невичерпного кохання, всесильно вабить пригорнутися до тебе... Вальтере!.. Невже й тепер скажені ти холодне слово "честь"?.. Якщо ця нещасна, пригнічена почуттям своєї ганьби, з огидою до пороку, героїчно піднесена голосом чесноти, ось так... кинеться в твої обійми (обнімає його, говорить благаюче й урочисто), прагнучи, щоб ти її врятував, щоб ти знову вернув її небу, невже (відвертаючи від нього обличчя, глухим, тремтячим голосом) тікати їй від твого

образу і, слухаючись жахливого голосу розпачу, знову кинутися в ще огиднішу безодню пороку...

Фердінанд (вириваючись з її обіймів, у цілковитому замішанні). Ні, присягаюся великим богом! Я не можу цього витримати... Міледі, я мушу... небо й земля вимагають від мене цього... Я мушу вам признатися, міледі!

Леді (відступаючи від нього). Не тепер, не тепер, ради всього святого... Не в цю страшну мить, коли моє пошматоване серце кривавиться тисячею ран... Чи це буде смерть, чи життя... я не можу... я не хочу цього слухати.

Фердінанд. Ні, ні, найласкавіша міледі! Ви мусите. Те, що я вам зараз скажу, зменшить мою провину і буде щирим пробаченням мені за минуле. Я помилився в вас, міледі. Я сподівався... я бажав знайти вас гідною моєї зневаги. Я прийшов сюди з твердим рішенням образити вас і заслужити вашу ненависть. Для нас обох було б щастям, якби мій намір здійснився! (Мовчить якусь мить, а потім тихше і несміливіше.) Я люблю, міледі... люблю просту дівчину... Луїзу Міллер, дочку музиканта. (Леді зблідла і відвернулася від нього; він продовжує жвавіше.) Я знаю, на що я йду; але коли б навіть розум примусив замовкнути пристрасть, то тим голосніше заговорить обо в'я з о к. Я сам винен. Я перший порушив золотий спокій її невинності, я заколисав її серце сміливими надіями і по-зрадницькому лишив його на поталу бурхливій пристрасті... Ви нагадаєте про мій стан, про походження, про погляди мого батька!.. Але я люблю, моя надія сягає тим вище, чим глибший розлад між природою й умовностями. З одного боку — мої наміри, з другого — ці упередження! Побачимо, хто переможе,— забобони чи людяність.

Леді тим часом відійшла в найдальший куток кімнати і затулила обома руками обличчя. Він іде за нею.

Ви хотіли мені щось сказати, міледі?

Леді (з виразом глибокої муки). Нічого, пане фон-Валь-тере! Нічого, тільки те, що ви губите себе й мене, і ще третю.

Фердінанд. Ще й третю?

Леді. Ми не можемо бути щасливими разом. Але ми повинні впасти жертвами квапливості вашого батька. Я ніколи не володітиму серцем чоловіка, який віддав мені свою руку лише з примусу.

Фердінанд. З примусу, міледі? З примусу віддав? І все ж таки віддав? Невже в и можете взяти руку без серця? В и можете відібрати у дівчини людину, яка їй заміняє цілий світ? Ви можете одірвати від дівчини коханого, яка і йому заміняє цілий світ? Ви, міледі, за хвилину перед тим — гідна подиву британка? Ви можете це?

Леді. Во я мушу. (Серйозно і сильно.) Моя пристрасть, Вальтере, поступиться перед моєю ніжністю до вас. Але моя честь не дозволяє цього. Про наш шлюб говорить ціла країна. Всі очі, всі стріли глузування спрямовані на мене. Нічим не змити моєї ганьби, якщо підданець герцога мене відкине! Змагайтеся з вашим батьком!.. Обороняйтесь як можете. Я піду на все! (Швидко виходить.)

Майор стоїть у мовчазному остовпінні. Пауза. Потім він вибігає у бічні

двері.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Кімната в господі музиканта*

Входять Міллер, дружина Міллер а, Луїза.

Міллер (квапливо входить у кімнату). Я про це вже говорив!

Луїза (кидається злякано до нього). Що, тату? Що?

Міллер (бігає вперед і назад як навішений). Мого парадного камзола... мерщій! Я мушу його випередити... І білу сорочку з манжетами! Мені це одразу ж спало на думку!

Луїза. Ради бога! Що?

Дружина. Та що сталося? Що таке?

Міллер (шпурляє свого парика). Зараз же це до парикмахера!.. Що сталося? (Підстрибнув перед дзеркалом.) А борода у мене знову виросла на палець... Що сталося? Що станеться, вороняче ти падло? А те, що чорт вирвався на волю, хай на тебе грім!

Дружина. Ти диви! І зараз же все на мене!

Міллер. На тебе? Так, чортова лепетухо! А на кого ж іншого? Сьогодні вранці ти із своїм диявольським паничем... Хіба ж я не сказав одразу? Вурм усе виплескав.

Дружина. Ах, он що! Звідки ти це знаєш?

Міллер. Звідки я знаю? Он! Під дверима стовбичить посланець міністра і питає скрипаля!

Луїза. Це смерть моя!

Міллер. І ти теж із своїми безневинними очима! (Злісно сміється.) Правду кажуть,— кому чорт знесе яйце в господі, в того народжується красива дочка... Тепер усе ясно.

Дір ужин а. Та звідки ж ти знаєш, що йдеться про Луїзу? Може, тебе рекомендували герцогові. Може, ти потрібний для оркестру?

Міллер (хапається за свою палицю). А бодай на тебе сірчаний дощ содомський!.. Оркестр... Так, у тому оркестрі ти, звіднице, витимеш дискантом, а мій посинілий зад буде за контрабаса! (Падає на стілець.) Боже милосердий!

Луїза (сідає, бліда як смерть). Мамо! Тату! Чому мені раптом стало так страшно?

Міллер (знову схопився зі стільця). Хай тільки ця чорнильна клякса попадеться мені колись на мушку! Хай він мені попадеться! Чи на цьому, чи на тому світі, а я таки витрясу з нього душу, я спишу йому на шкурі всі десять заповідей, і всі сім прохань із отченашу, і всі книги Мойсея й пророків так, що синці не загояться й до страшного суду.

Дружина. Авжеж! Проклинай і галасуй! Проженеш ти цим тепер чорта! Господи, допоможи нам! Куди тепер? Як зарадити справі? З чого починати? Та кажи ж, батьку Міллере! (Бігає, виючи, по кімнаті.)

Міллер. Я негайно йду до міністра! Я перший говоритиму, я сам йому все розкажу!.. Ти знала це раніше від мене! Ти могла б мені натякнути! Дівчину тоді ще можна було б напоумити. Ще був час... Але ж ні! Тобі все хотілося щось вимахлю-вати,

половити рибки! Ти ще й £ров у вогонь підкидала! Тепер і бережи свою звідницьку шкуру. Наварила каші, тепер доводиться їсти! А я візьму з собою дочку, і марш з нею за кордон!

ЯВА П'ЯТА

Фердінанд фон-Вальтер прожогом вбігає зляканий і задиханий у кімнату. Ті, що й були.

> (Разом.)

©ердінанд. Мій батько був тут?

Луїза (злякано схоплюється). Його батько! Всемогутній боже!

Дружина (сплескує руками). Президент! Ми загинули!

Міллер (злісно сміється). Хвала богу! Хвала богу! Ось маємо подарунок!

Фердінанд (поспішає до Луїзи і міцно її обнімає). Ти моя, хоч би пекло й небо стали між нами!

Л у ї з а. Мені не жити. Кажи далі. Ти вимовив страшне ім'я... Твій батько?

©ердінанд. Нічого! Нічого! Все минулося! Адже ти знову зі мною! Адже я знову з тобою! О, дай мені спочити біля твого серця! Це була страшна година!

Луїза. Яка? Ти вбиваєш мене!

Фердінанд (відступає і дивиться значуще на неї). Година, Луїзо, коли між моїм серцем і тобою втрутилася чужа постать, коли моє кохання зблідло перед моєю совістю, коли моя Луїза перестала бути всім для свого Фердінанд а...

Луїза опускається в крісло, затуливши обличчя.

{Швидко підходить до неї мовчки, з нерухомим поглядом, зупиняється перед нею, потім знову відходить від неї, дуже схвильований.) Ні, ніколи! Неможливо, леді! Забагато вимагаєш! Я не можу жертвувати тобі цією невинністю... Ні, ім'ям одвічного бога! Я не можу порушити клятву, про яку виразно, немов грім небесний, нагадують мені ці згасаючі очі... Леді, глянь сюди... Глянь і ти, мій батьку, кровожерний круку! ї я повинен умертвити цього ангела? Я повинен сповнити пеклом цю небесну душу? (Рішуче підходить до неї.) Я поведу її до трону всесвітнього судії, і нехай одвічний скаже, чи моє кохання є злочин. (Бере її за руку і підіймає з крісла.) Мужайся, моя найдорожча! Ти взяла верх! Я повертаюся переможцем з найнебезпечнішої битви!

Луїза. Ні! Ні! Не приховуй від мене нічого! Вимови той жахливий присуд! Свого батька назвав ти? Ти назвав леді? Мене огортає смертельний холод... Кажуть, що вона має вийти заміж.

Фердінанд (падає, приголомшений, до ніг). За мене, нещасна!

Луїза (після паузи, тихим тремтячим голосом, надзвичайно спокійно). Ну чого ж я лякаюсь?.. Старий батько часто про це говорив мені... а я не хотіла йому вірити. (Пауза, потім кидається, голосно плачучи, Міллерові в обійми.) Батьку, твоя дочка знову з тобою... Прости, тату! Твоя дитина не винна, що

той сон був такий прекрасний... і таке страшне тепер пробудження...

Міллер. Луїзо! Луїзо!.. О боже, вона в нестямі... Моя дочка, моя бідна дитина.;.. Прокляття спокусникові! Прокляття оцій жінці, що їх звела!

Дружина (кидається з голосінням до Луїзи). Чи заслужила я на це прокляття, моя доню? Хай бог вам простить, бароне. Що вчинило це ягня, що ви його душите?

Фердінанд (підбігає до Луїзи, сповнений рішучості). Але я зруйную його підступи, я розірву залізні кайдани забобонів, Вільно, як людина, хочу я вибрати, щоб цим комашиним душам запаморочилося від велетенського подвигу мого кохання. (Хоче йти.)

Луїза (тремтячи підводиться з крісла, йде за ним). Зостанься, зостанься! Куди ти йдеш?.. Тату... Мамо... В цю страшну мить він покидає нас!

Дружина (поспішаючи за ним, хапається за нього). Президент прийде сюди... Він знущатиметься з нашої дитини... Він знущатиметься з нас. Пане фонкВальтере, і ви залишаєте нас?

М і л л е р (злісно сміється). Залишає нас! Звичайно! А чому би й ні? Адже вона віддала йому все! (Хапаючи однією рукою майора, другою Луїзу.) Терпіння, пане! Путь з мого дому лежить тільки через н е ї... Почекай спочатку твого батька, якщо ти не шахрай. Розкажи йому, як ти закрався в її серце, дурисвіте, або, присягаюся богом (штовхаючи до нього дочку, дико і сильно) ...спочатку розчави оцю трепетну комашину, яку любов до тебе прирекла на таку ганьбу!

Фердінанд (вертається і ходить вперед і назад у глибокому замисленні). Правда, сила президента велика... Батьківське право — це широке поняття... навіть злочин може в цьому притаїтися, воно далеко сягає... далеко! Але до крайності може довести тільки к о х а н н я... Сюди, Луїзо! Твою руку! (Міцно хапає її за руку.) Клянусь надією на те, що бог не покине мене в мою останню годину! Мить, яка розлучить ці дві руки,, розірве й нитку, що з'єднає мене зі світом!

Луїза. Мені страшно! Не дивись! Твої губи тремтять! Очі твої так страшно горять...

Фердінанд. Ні, Луїзо! Не тремти! Це не безумство говорить у мені! Це коштовний дарунок небес, рішення в цю відповідальну мить, коли стиснуті груди тільки кечуваним зусиллям можуть себе облегшити. Я люблю тебе, Луїзо, ти будеш моєю, Луїзо... А тепер — до мого батька! (Поспішає до виходу, і зустрічається з президентом.)

ЯВА ШОСТА Президент, з ним кілька с л у г. Т і, щ о й були. Президент (входячи). Він уже тут!

Усі перелякані.

Фердінанд (відступає на кілька кроків назад). У домі невинності.

Президент. Де син навчається, як слухатися батька! Фердінанд. Дозвольте нам...

Президент (перебиває його, до Міллера). Це батько? М і л л е р. Міський музикант Міллер. Президент (до дружини). Це мати? Дружина. Ах, так, мати!

Фердінанд (до Міллера). Батьку, відведи свою дочку геть, вона може знепритомніти!

Президент. Зайве піклування! Я приведу її до пам'яті. (До Ауїзи.) Як давно ти знайома з сином президента?

Луїза. Я не питала, хто він такий. Фердінанд фон-Вальтер буває в мене з листопада.

Фердінанд. Молиться на неї! Президент. Давав він тобі обіцянку?

Фердінанд. Кілька хвилин тому — найурочистішу, як перед лицем бога.

Президент (гнівно, до свого сина). До сповіді в твоєму шаленстві тебе ще покличуть. (До Луїзи.) Я чекаю на відповідь..

Луїза. Він заприсягнувся мені в коханні.

Фердінанд. І він його збереже.

Президент. Чи я мушу наказувати, щоб ти замовкнув?.. Ти прийняла його присягання?

Луїза (ніжно). Я відповіла йому тим самим. Фердінанд (твердо). Ми зв'язані.

Президент. Я накажу викинути геть цей відголосок. (Злісно, до Луїзи.) Але ж він щоразу платив тобі готівкою?

Луїза (уважно). Це запитання я не зовсім розумію.

Президент (з уїдливим сміхом). Ні? Що ж! Я маю на думці... кожне ремесло має, як то кажуть, золоте дно, сподіваюся, що й ти теж не дурно віддавала свою прихильність. Чи, може, ти вдовольнялася самою насолодою? Так?

Фердінанд (підбігає як несамовитий). Прокляття! Що це таке?

Луїза (до майора, з гідністю і гнівом). Пане фон-Вальтере, тепер ви вільні!

Фердінанд. Батьку! Чесноту треба поважати і в лахмітті!

Президент (сміється голосніше). Кумедна вигадка! Батько має поважати синову повію. Луїза (падає). О небо праведне!

Фердінанд (до Луїзи, одночасно замірившись шпагою на президента і відразу ж опускаючи її). Батьку! Ви раз дали мені життя — тепер ми квити. (Ховаючи шпагу.) Вексель синівського обов'язку розірвано...

Міллер (що дотиі стояв осторонь, виходить схвильований наперед, то люто скрегочучи зубами, то клацаючи ними від страху). Ваша вельможність... Дитина — це батьків клопіт... Будь ласка, пробачте. Хто лає дитину повією, той б'є батька в обличчя, а на ляпас відповідають ляпасом. Така в нас такса. Будь ласка, пробачте!

Дружина. Порятуй нас, боже! Ще й старий розійшовся... Ось тепер упаде гроза на каші голови!..

Президент (не зовсім дочув). І звідник заворушився? Ми зараз поговоримо з тобою, звіднику.

Міллер. Будь ласка, пробачте! Я звуся Міллер, якщо ви хочете послухати адажіо, а для розпусти нічим прислужитися не

№

можу! Поки що при дворі цього добра досить, і нам, простим людям, не доводиться його постачати. Будь ласка, пробачте!

Дружина. Ради неба, чоловіче! Ти занапастиш і жінку і дитину.

Фердінанд. У ролі, яку ви граєте, батьку, вам принаймні варто було б обійтися без свідків!

Міллер (підходить ближче, сміливіше). Скажу вам ясно, по-німецьки! Будь ласка, пробачте! Ваша вельможність на свій розсуд керують і панують у країні. Але це — моя господа! Мій низенький поклін, якщо мені колись доведеться звернутися з проханням, але непроханого гостя я виставляю за двері... Будь ласка, пробачте!

Президент (пополотнів од люті). Що? Що таке? (Підходить до нього ближче.)

Міллер (повільно відступає). Така моя думка, пане... Будь ласка, пробачте!

Президент (спалахнувши). Ах ти, негіднику! До в'язниці приведе тебе твоя зухвала думка... Геть! Покликати судову сторожу!

.Дехто з його супроводу виходить; президент, розлючений, бігає по кімнаті.

Батька до в'язниці! До ганебного стовпа матір і розпусницю .дочку! Хай правосуддя подасть руку моїй люті! За цю ганьбу я зажадаю страхітливого задоволення... Отака наволоч сміла б руйнувати мої плани і безкарно нацьковувати батька на сина?.. Ах, прокляті! Я насичу свою ненависть вашою загибеллю, все це кодло, батька" матір і дочку, принесу в жертву моїй пекучій помсті!

Фердінанд (спокійно і твердо стає поміж ними). О ні! Не бійтесь! Я з вами! (До президента, покірливо.) Більше обачливості, мій батьку! Якщо ви любите себе — не треба насильства. Є куточок у моєму серці, де не звучало ще ніколи слово батько. Не добирайтеся до цього куточка.

Президент. Негіднику! Замовкни! Не розпалюй мого гніву!

Міллер (опам'ятався від тяжкого заціпеніння). Доглянь своєї дитини, жінко! Я біжу до герцога. Придворний кравець... це мені сам бог навіяв... придворний кравець учиться в мене на флейті. Це мені допоможе у герцога. (Хоче йти.)

Президент. У герцога, ти кажеш? Чи ти забув, що я — той поріг, через який ти мусиш перестрибнути, щоб не зламати собі шию? У герцога — ти, дурноголовий?.. Спробуй-но зробити це, коли ти, похований живцем, лежатимеш у темниці на цілу вежу глибше від земної поверхні, де кохаються ніч із пеклом і куди ні звук, ні промінь не сягають. Брязкай своїми кайданами і стогни: "От до чого я дожив!"

ЯВА СЬОМА Судова сторожа. Ті, що й були.

Фердінанд (підбігаючи до Луїзи, яка напівмертва падає йому на руки). Луїзо!.. Допоможіть! Рятуйте! Вона зомліла від жаху!

Міллер хапає свою іспанську палицю, надіває капелюха і готується до

нападу.

Дружина падає навколішки перед президентом.

Президент (до сторожі, показуючи їм свого ордена). Арештуйте, іменем герцога!.. Геть від розпусниці, хлопчисько! Зомліла, чи ні, а коли вже їй надягнуть залізний нашийник і закидають камінням,— то вона враз опритомніє!

Дружина. Змилуйтесь, ваша вельможність! Змилуйтесь! Згляньтесь!

Міллер (рвучко підводить дружину). Навколішки падай перед богом, стара плаксива шльондро, а не перед... мерзотниками! Бо однаково мені вже бути у в'язниці!

Президент (кусаючи губи). Ти можеш помилитися, негіднику! Знайдуться ще вільні шибениці! (До сторожі.) Чи вам треба ще раз говорити?

Сторожа підступає до Луїзи.

Фердінанд (підбігає до сторожі, випростується перед нею, гнівно). Вам чого? (Хапає шпагу разом з піхвами і захищається ефесом.) Посмій торкнути її, хто й череп свій запродав судові. (До президента.) Пощадіть ви себе, батьку! Не доводьте мене до краю!

Президент (погрозливо, до сторожі). Якщо вам дорогий ваш хліб, боягузи...

Сторожа підступає до Луїзи.

Фердінанд. Смерть на вашу голову! Я кому кажу: назад! Ще раз! Пощадіть себе! Не доводьте мене до краю, батьку!

Президент (у нестямі, до сторожі). Це така ваша ретельність, падлюки?..

Сторожа підступає до Луїзи сміливіше.

Фердінанд. Коли вже на те пішлося (витягає шпагу і ранить кількох людей із сторожі), то прости мені, правосуддя!

Президент (сповнений люті). Я все ж хочу побачити, чи торкнеться й мене ця шпага? (Хапає Луїзу, піднімає її вгору і передає одному із сторожі.)

Фердінанд (гірко сміється). Батьку, батьку! Ви страш-

кі

ний пасквіль на божество! Зле воно розумілося на людях, коли з досконалого ката зробило поганого міністра. Президент (до інших). Беріть її!

Фердінанд. Батьку, вона стане до ганебного стовпа, але разом з майором, сином президента. Ви ще наполягаєте на цьому?

Президент. Тим кумедніше буде видовище!.. Беріть!

Фердінанд. Батьку! Я кину мою офіцерську шпагу під ноги цій дівчині... Ви ще наполягаєте на цьому?

Президент. Твоя шпага звикла до ганьби... Беріть! Ви чули мій наказ!

Фердінанд (відпихає одного із сторожі, однією рукою схоплює Луїзу, а другою заносить над нею шпагу). Батьку! Раніше ніж ви знеславите мою дружину, я проколю її шпагою... Ви ще наполягаєте на цьому?

Президент. Убий її, якщо твій клинок досить гострий.

Фердінанд (випускає Луїзу з рук і підводить до неба страшний погляд). Ти, всемогутній, будеш за свідка! Я спробував усі людські засоби, я мушу вдатися до диявольських... Ведіть її до ганебного стовпа, а тим часом (кричить президентові у вухо) я розповім столиці історію про те, я к стають президентом. (Виходить.)

Президент (як громом уражений). Що таке?.. Фердінанде!.. Пустіть її! (Поспішає слідом за майором.)

ДІЯ ТРЕТЯ

ЯВА ПЕРША Зал у домі президента.

Входять президент і секретар Вурм.

Президент. Погана справа!

Вурм. Я цього боявся, ласкавий пане! Насильство завжди оздоблює мрійників, але ніколи їх не в и п р а в л я є.

Президент. Я покладав свої найкращі надії на цей задум! Я міркував так: коли дівчина буде зганьблена, то він, як офіцер, мусить відступитися.

Вурм. Чудово! Але слід би її справді зганьбити.

Президент. А проте, коли я обмірковую це тепер спокійно, — мені не треба було піддаватися. Це була погроза, з якої нічого серйозного, мабуть, не вийшло б.

Вурм. Не думайте так. Роздратована пристрасть здатна на всяке безумство. Ви кажете, що пан майор завжди незадоволений вашим урядуванням! Я вірю цьому. Переконання, які він виніс із академії, здавалися тут мені непевними! На що придатні фантастичні мрії про велич душі й особисту шляхетність при дворі, де найвища мудрість полягає в тому, щоб спритно в слушний час бути і великим, і малим! Він надто юний і надто полум'яний, щоб йому сподобався повільний, покручений шлях підступності, зачепити його честолюбство може тільки щось велике й незвичайне.

Президент (з досадою). Але як це велемудре зауваження поліпшить нашу справу?

Вурм. Воно покаже вашій вельможності на рану, а може й на спосіб перев'язки. Людину з таким характером, якщо дозволите, ніколи не слід було б робити ані довіреною особою, ані ворогом! Пак майор зневажає засоби, завдяки яким ви піднеслися. Можливо, що досі тільки почуття сина зв'язувало в ньому язик зрадника. Дайте йому нагоду законно позбутися цього почуття; раз по раз нападаючи на його пристрасть, дайте йому повірити, що ви не є ніжний батько, і він пройметься обов'язком патріота. Так, уже сама дивна фантазія

принести правосуддю отаку надзвичайну жертву могла б спокусити його на те, щоб самому скинути батька.

Президент. Вурме, Вурме! Ти підводиш мене до страшної прірви.

Вурм. Я хочу вас од неї відвести, ласкавий пане. Чи можу я говорити відверто?

Президент (сідаючи). Як клятий з проклятим!

Вурм. Отож пробачте, ви, здається, маєте дякувати за своє президентство гнучкому придворному мистецтву, чому ж ви не довірилися йому як батько? Я пригадую, з якою щирістю ви умовили колись вашого попередника на партію в пікет і мало не цілу ніч провели в нього за дружнім бургундським, хоч цієї ж самої ночі величезна міна мала вибухнути і висадити того бідолаху в повітря... Нащо ви вказали на ворога вашому синові? Йому зовсім не треба було знати, що мені відомі його любовні справи. Вам слід було підкопатися під цей роман з боку дівчини і зберегти серце свого сина! Ви зіграли б тоді роль розумного генерала, який атакує ворога не в центрі його війська, а намагається роз'єднати його загони!

Президент. Як же це зробити?

Вурм. Дуже просто. Та й не всі ще карти побито. Забудьте на деякий час, що ви батько. Не змагайтеся з пристрастю, яка тільки зростала б від кожного опору. Дозвольте мені, на її ж власному теплі, виплекати гробака, який її підточить.

Президент. Цікаво.

Вурм. Можливо, я погано розуміюся на барометрі душі, але пан майор страшний у ревнощах, як і в коханні. Збудіть у ньому підозру до дівчини,— все одно, вірогідну чи ні. Одного грана1 дріжджів досить, щоб почала бродити вся маса.

Президент. Але де взяти цей гран?

Вурм. Ось ми й дійшли до головного. Насамперед, ласкавий пане, поясніть мені, наскільки ви рискуєте, якщо майор і далі відмовлятиметься, в якій мірі важливо для вас покласти край цьому романові з простою дівчиною і здійснити одруження з леді Мілфорд?

Президент. І ти ще питаєш, Вурме? У небезпеці весь мій вплив при дворі, якщо провалиться партія з леді, а коли я присилую майора, то рискую навіть головою!

1 Гран — колишня аптекарська міра ваги; дорівнює приблизно 0,06 грама.

Вурм (жваво). А тепер, будь ласка, вислухайте мене! Пана майора ми обплутаємо хитрощами. А проти дівчини використаємо" всю вашу владу. Ми продиктуємо їй любовну записку до третьої особи і спритно підсунемо цю записку майорові.

Президент. Безглузда витівка. Ніби вона так одразу й погодиться підписати свій смертний вирок!

Вурм. Вона муситиме, якщо мені це доручите. Я знаю наскрізь це добре серце. В неї тільки два смертельно вразливі місця, через які ми зможемо підступити до її совісті,— це її батько та майор. Останній не гратиме тут ніякої ролі; тим легше нам. буде обдурити музиканта.

Президент. Як, наприклад?

Вурм. Судячи з того, що ваша вельможність розповіли мені про сцену в його домі, немає нічого легшого, як загрожувати батькові карним процесом. Особа фаворита й охоронця печаті це, певною мірою, тінь його величності. Образа одного є зневагою другого. Принаймні за допомогою такого залякування я зможу протягти того бідолаху крізь вушко голки.

Президент. Але справа не повинна ставати серйозною.

Вурм. Безперечно, ні,— лише настільки, щоб затиснути сім'ю в лещата. Отже, ми тихенько посадимо музиканта; щоб посилити враження, можна захопити й матір,— будемо говорити про важке обвинувачення, про ешафот, про довічне ув'язнення, і лист дочки поставимо єдиною умовою їх визволення.

Президент. Добре, добре! Розумію.

Вурм. Вона любить свого батька до нестями, я сказав би. Небезпека для його життя, для його свободи, принаймні... Докори її совісті, що вона цьому виною, неможливість з'єднатися з майором, нарешті притуплення її свідомості, яке я беру на себе. Цього досить, вона мусить потрапити в пастку.

Президент. А мій син? Хіба він не довідається одразу? Хіба він не оскаженіє ще більше?

Вурм. Це вже мій клопіт, ласкавий пане!.. Батько й мати будуть випущені не раніше, як уся сім'я складе урочисту присягу держати все в секреті і засвідчити обман.

Президент. Присягу? Яка користь з присяги, дурню?

Вурм. Ніякої для нас, ласкавий пане! Але для цієї породи людей — то все. Гляньте тепер, як спритно ми обидва цим: способом дійдемо мети. Дівчина втратить кохання майора і своє чесне ім'я! Батько й мати пом'якшать тон і стануть після такоГ халепи лагідними, вважатимуть, врешті, за благодіяння, коли я запропоную дочці свою руку, щоб відновити її репутацію.

Президент (сміється, хитаючи головою). Так, ти переконав мене, негіднику! Мереживо диявольськи тонке! Учень перевершив свого вчителя. Тепер питання, до кого має бути адресована ота записка? З ким її запідозрити?

Вурм. Звичайно, з тим, хто від рішення вашого сина може все виграти або все програти!

Президент (після деякого роздуму). Я знаю тільки гофмаршала.

Вурм (знизує плечима). Він, звичайно, не припав би мені до смаку, коли б я звався Луїзою Міллер.

Президент. А чому ні? Дивно! Блискучий гардероб, атмосфера eau de mille fleurs 1 і мускусу, за кожне недоладне слово жменя дукатів,— і всього цього не досить, щоб купити прихильність міщанської дівки? О добрий друже! Ревнощі не такі вередливі! Я посилаю по маршала. (Дзвонить.)

Вурм. А поки ваша вельможність подбає про це та про арешт скрипаля, я піду й складу текст отого любовного листа.

Президент (підходячи до письмового стола). Як напишеш, принесеш мені перечитати.

Вурм виходить. Президент сідає писати; входить камердинер; президент підводиться і дає йому папера.

Цей наказ про арешт треба негайно віднести до суду... Нехай хто-небудь піде до гофмаршала і попросить його до мене.

Камердинер. Ласкавий пан щойно під'їхали сюди.

Президент. Тим краще. Але скажи там, нехай діють обережно, щоб не вийшло бунту.

Камердинер. Слухаю, ваша вельможність!

Президент. Ти розумієш? Цілком тихо.

Камердинер. Добре, ваша вельможність! (Пішов.)

ЯВА ДРУГА Президент і гофмаршал.

Гофмаршал (поквапливо). Я тільки en passant2, мій найкращий! Як живеться? Як ся маєте? Сьогодні ввечері йде велика опера "Дідона", розкішний фейерверк, горить усе місто. Ви теж подивитесь, як воно горітиме? Що?

Президент. Я маю досить фейєрверків у моєму власному домі, які можуть всю мою велич висадити в повітря. Ви приходите бажаним гостем, любий маршале, щоб де в чому мені порадити, допомогти в одній справі, яка нас обох ще більше піднесе або, навпаки, цілком знищить. Сідайте!

Гофмаршал. Не лякайте мене, мій любий!

Президент. Я вам кажу — ще більше піднесе або цілком знищить. Ви знаєте мій проект щодо майора і леді, ви розумієте

1 Одеколон "Вода тисячі квітів" (франц.).

2 Мимохідь, по дорозі (франц.).

також, наскільки необхідно закріпити наше з вами щастя. Все може загинути, Кальбе! Мій Фердінанд не хоче!

Гофмаршал. Не хоче... не хоче... Але ж я розголосив уже по цілому місту! Цей мар'яж у кожного на устах!

Президент. Ви можете тепер перед цілим світом набути славу пустомелі. Він кохає іншу!

Гофмаршал. Ви жартуєте. Хіба ж це перешкода?

Президент. Для впертої голови — непереборна.

Гофмаршал. Невже він такий навіжений, що відштовхне від себе свою фортуну? Що?

Президент. Запитайте в нього про це і послухайте, що він відповість!

Гофмаршал. Але, mon dieu! 1 Що ж він може відповісти?

Президент. Що він викриє перед цілим світом злочин, який допоміг нам так високо піднестися, що він викаже про наші

підроблені листи й квитанції, що він обох нас віддасть катові до рук. От що він може відповісти.

Гофмаршал. Чи ви при розумі?

Президент. Він так відповів. Він навіть мав намір це зробити. Я ледве спинив його, ціною свого великого приниження... Що ви можете на це сказати?

Гофмаршал (з баранячим виглядом). Мій розум німіє!

Президент. Це б іще нічого. Але водночас мої шпигуни доносять мені, що обершенк фон-Бок ось-ось посватає леді.

Гофмаршал. Ви мене доводите до сказу. Хто, кажете ви? Фон-Бок, кажете ви? А чи знаєте ви, що ми з ним смертельні вороги? І чи знаєте ви, чому саме?

Президент. Вперше чую!

Гофмаршал. Наймиліший! Як почуєте — вжахнетесь!.. Чи пригадуєте придворний бал — уже тому пішов двадцять перший рік, знаєте, ще на ньому вперше танцювали англійську кадриль і графові фон-Меєршауму накапало на доміно гарячим вос-.ком з люстри? Ах, боже мій, звичайно, ви це пам'ятаєте!

Президент. Хто б міг таке забути?

Гофмаршал. Ось бачите!.. Принцеса Амалія, в запалі танців, загубила тоді підв'язку. Всі, зрозуміла річ, у страшній тривозі. Фон-Бок і я,— ми були ще тоді камер-юнкерами,— повзаємо по всій залі, шукаємо підв'язку. Нарешті, я її побачив. Фон-Бок це помічає... Фон-Бок — до неї, вирвав її в мене з рук і — прошу

вас! — приносить її принцесі і щасливо перехоплює в мене її комплімент. Що ви на це скажете?

Президент. Яке зухвальство!

Гофмаршал. Перехоплює в мене комплімент. Я думав, що зомлію. Чи хто бачив таку підступність? Нарешті, я набираюся

1 Мій боже! (франц.).

мужності, наближаюсь до її світлості і кажу: ласкава пані! Фон-Бок мав щастя передати вашій високості підв'язку, але той, хто перший побачив підв'язку, сам собою цим нагороджений і мовчить.

Президент. Браво, маршале! Бравісімо!

Гофмаршал. І мовчить... Але я не забуду цього фон-Бокові аж до страшного суду,— підлий, повзучий підлесник! І це ще не все... Коли ми вдвох упали одночасно за підв'язкою на підлогу, фон-Бок стер мені всю пудру з правого боку парика, і для мене пропав увесь бал.

Президент. І оця людина одружиться з Мілфорд і буде першою особою при дворі.

Гофмаршал. Це мені як ніж у серце. Першою особою? Першою особою? Чому першою особою? І чому це конче так буде?

Президент. Бо мій Фердінанд не хоче, а більше немає охочих.

Гофмаршал. Невже у вас нема якогось засобу примусити майора зважитись на це? Хоч якогось химерного, хоч рискованого! Адже тепер для нас нема нічого, перед чим би ми зупинилися, аби тільки позбутися ненависного фон-Бока!

Президент. Я знаю лише орн, і він залежить од вас.

Гофмаршал. Залежить від мене? А саме?

Президент. Роз'єднати майора з його коханкою.

Гофмаршал. Роз'єднати? Як ви це уявляєте? І як я це зроблю?

Президент. Виграємо все, коли ми змусимо його запідозрити дівчину.

Гофмаршал. Що вона краде, гадаєте ви?

Президент. Зовсім ні! Хіба він цьому повірить?.. Що вона має іншого.

Гофмаршал. І цей інший?

Президент. Мусили бути б ви, бароне.

Гофмаршал. Я мушу? Я?.. Вона з благородних?

Президент. До чого це? Що за вигадка! Вона дочка музиканта.

Гофмаршал. Отже, з простолюддя? Це не годиться. Що?

Президент. Як не годиться? Дурощі! Кому під сонцем спаде на думку питатися родоводу в пари гарненьких щічок?

Гофмаршал. Але подумайте-но, я — одружений! І моя репутація при дворі!

Президент. Ви думаєте? Вибачте! Я досі не знав, що для вас важливіше бути людиною бездоганної репутації, ніж впливовою людиною. Облишмо це!

Гофмаршал. Будьте ж розсудливі, бароне! Ви не так мене зрозуміли.

Президент (холодно). Ні, ні! Ви маєте цілковиту рацію. Мені вже й самому набридло. Я вмиваю руки. Цьому фон-Боку я побажаю щастя як прем'єр-міністрові. Світ широкий. Я вимагатиму в герцога відставки.

Гофмаршал. А я?.. Вам добре балакати, вам! Ви людина освічена! А я, mon dieu! Чим буду я тоді, коли його світлість мене увільнить?

Президент. Позавчорашнім каламбуром! Торішньою модою!

Гофмаршал. Я заклинаю вас, дорогий, золотий! Викиньте цю думку! Адже я на все готовий!

Президент. Чи згодні ви дати ваше ім'я для rendezvous *, що його вам запропонує листовно ота Міллер?

Гофмаршал. Бог з вами, я згоден!

Президент. І загубити того листа там, де він має потра-, пити майорові на очі?

Гофмаршал. Наприклад, на параді я його ніби ненароком улущу разом з хусточкою до носа.

Президент. І фігурувати в ролі її коханця перед майором?

Гофмаршал. Mort de ma vie 2. Я вже його вмию! Я зіпсую цьому нахабному хлопчиськові смак до моїх амурів!

Президент. То й гаразд! Листа буде написано сьогодні ж. Ви мусите надвечір зайти сюди ще раз, взяти його і домовитися зі мною про вашу роль.

Гофмаршал. Як тільки я зроблю шістнадцять візитів найважливішого значення. Отже, даруйте, бо я негайно рушаю! (Іде.)

Президент (дзвонить). Я покладаюся на вашу спритність, маршале.

Гофмаршал (кричить, оглядаючись). Ах, mon dieu! Ви ж мене знаєте!

ЯВА ТРЕТЯ Президент і Вурм.

Вурм. Скрипаля і його дружину щасливо й без галасу заарештовано. Чи не бажаєте, ваша вельможність, прочитати тепер листа?

Президент (прочитавши). Чудово! Чудово, секретарю! І маршал клюнув! Від такої отрути і найкраще здоров'я на гнійну

проказу переведеться. Ну, мерщій з пропозиціями до батька, а потім, по гарячому, до дочки!

Розходяться у різні боки.

1 Побачення (франц.).

2 Хай начувається! Дослівно — смерть моєму життю (франц.).

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Кімната в господі Міллера. Луїза і Фердінанд.

Луїза. Перестань, прошу тебе! Я не вірю більше в щасливі дні. Усі мої надії зникли.

Фердінанд. А мої зросли! Мій батько розлючений; мій батько використає проти нас усяку зброю! Він примусить мене стати жорстоким сином! Я не ручуся більше за мій синівський обов'язок! Шаленство й розпач вирвуть у мене чорну таємницю того вбивства, яке він учинив. Син віддасть батька катові до рук... Це найбільша небезпека... І потрібна була найбільша небезпека, щоб моє кохання зважилось на велетенський стрибок... Слухай, Луїзо! Думка, велика й смілива, як моя пристрасть, тісниться мені в душу... Ти, Луїзо, і я, і кохання! Хіба не міститься в цьому колі все небо? Чи тобі ще потрібне щось четверте?

Луїза. Перестань! Годі! Я блідну від того, що ти хочеш сказати.

Фердінанд. Ми вже нічого більше не прагнемо від світу, навіщо ж нам випрошувати його похвали? Навіщо рискувати

там, де ми нічого не виграємо, а можемо все втратити? Хіба ці очі не сяятимуть так само ніжно, відбиваючись у Рейні, чи в Ельбі, чи то в Балтійському морі? Моя вітчизна там, де любить мене Луїза! Сліди твоїх ніг у дикій піщаній пустелі дорожчі для мене за старий собор на моїй батьківщині. Чи нам бракуватиме пишноти міста? Де б не були ми, Луїзо, сонце буде сходити і заходити,— видовище, перед яким блідне найсміливіша фантазія митця! Ми більше не служитимемо богові в кожній церкві, але ніч огорне нас натхненним тремтінням, мінливий місяць закликатиме до каяття і побожний храм зірок молитиметься разом з нами! Хіба нас можуть стомити любовні розмови? Усмішка моєї Луїзи — це тема на століття, а поки я досліджу одну її сльозину, закінчиться й сон мого життя!

Луїза. Ніби ти не маєш інших обов'язків, крім твого кохання?

Фердінанд (обнімаючи її). Твій спокій — найсвятіший з них!

Луїза (дуже серйозно). Тоді замовкни і залиш мене. У мене батько, в якого нічого немає, крім єдиної дочки,— йому незабаром шістдесят років, і його не мине президентова помста...

Фердінанд (перебиває її). Він поїде з нами. А тому не заперечуй більше, моя люба! Я піду оберну мої коштовності на гроші, позичу ще на ім'я мого батька. Не гріх розбійника грабувати,— хіба його скарби не кровні гроші вітчизни? Рівно о першій годині ночі сюди під'їде екіпаж. Ви сядете в нього! Ми втечемо!

Луїза. А прокляття твого батька полетить нам навздогін. Прокляття, необачний, яке навіть від убивці завжди справджується, яке чує небесна помста, хоч би його вимовив і

злодій на тортурах! Воно, мов примара, нещадно переслідуватиме нас, утікачів, од моря до моря!.. Ні, мій коханий! Якщо тільки злочин може зберегти тебе для мене, то в мене ще вистачить сили тебе втратити.

Фердінанд (стоїть нерухомо; похмуро). Справді?

Луїза. Втратити!.. О, безмежно жахлива ця думка! Така страхітлива, що може зламати безсмертний дух і погасити яскраві рум'янці радощів на щоках... Фердінанде! Тебе втратити! Але ж втрачають лише те, чим володіли, а твоє серце належить твоєму станові. Мої прагнення були блюзнірством, і, з жахом, я зрікаюся їх.

Фердінанд (з перекривленим обличчям, кусаючи нижню губу). Ти зрікаєшся їх?

Луїза. Ні! Глянь на мене, любий Вальтере! Не скрегочи так зубами. Іди! Дозволь мені тепер оживити моїм прикладом твою умираючу мужність. Дозволь мені стати героїнею в цю мить — знову подарувати батькові втікача-сина, відмовитись від союзу, який похитнув би підвалини громадянства і зруйнував загальний вічний порядок. Я злочинниця, я леліяла зухвалі, безглузді бажання. Моє нещастя буде мені карою, — лиши ж мені тепер хоч приємну, втішливу оману, що це моя жертва. Невже ти позбавиш мене цієї насолоди?

Фердінанд неуважно, в нестямі бере скрипку і пробує на ній заграти. Раптом рве струни, розбиває інструмент об підлогу і вибухає голосним

сміхом.

Луїза. Вальтере! Боже праведний! Що це таке? Візьми себе в руки!.. Більше мужності, це ж хвилина розлуки! В тебе є серце, любий Вальтере! Я з н а ю його! Гаряче, як життя, твоє кохання, і безмежне воно, як сама безконечність. Подаруй його шляхетній і гіднішій, і вона не заздритиме навіть найщасливішій жінці. (Стримуючи сльози.) Мене ти більше не повинен бачити,— наївна, обдурена дівчина виплаче своє горе на самоті, її сльози нікого не засмутять. Порожнє й мертве моє майбутнє... А проте іноді я вдихатиму аромат зів'ялого букета минулого. (Відвернувши обличчя, подає йому тремтячу руку.) Прощайте, пане фон-Вальтере!

Фердінанд (отямившись від приголомшення). Я втечу, Луїзо! Ти й справді не поїдеш зі мною?

Луїза (сідає в глибині кімнати і затуляє обличчя обома руками). Мій обов'язок велить мені залишитися і терпіти.

Фердінанд. Ти брешеш, гадюко! Тебе приковує тут щось інше!

Луїза (тоном глибокого внутрішнього страждання). Залишайтеся при своїй думці... вона, можливо, зменшить горе.

Фердінанд. Холодний обов'язок у відповідь на палку любові! І мене засліпила ця казка?.. Якийсь коханець приковує тебе, і горе тобі і йому, якщо підтвердиться моя підозра! (Швидко виходить.)

ЯВА П'ЯТА

Луїза сама. Деякий час вона мовчить і нерухомо лежить у кріслі, нарешті підводиться, йде вперед і боязко озирається навколо.

Луїза. Де мої батьки?.. Тато обіцяв за кілька хвилин повернутись, а вже минуло аж п'ять жахливих годин... Коли з ним щось трапилось... Що зі мною?.. Чому мені так важко?

До кімнати входить Вурм і зупиняється в глибині; вона його не помічає.

Але ж нічого цього немає... Це лише страшне марення збудженої крові... Якщо душа хоч раз нап'ється жаху, то очам у кожному кутку ввижаються примари.

ЯВА ШОСТА Луїза і секретар Вурм.

Вурм (підходить ближче). Добривечір, панночко!

Луїза. Боже! Хто там говорить? (Обертається, помічає секретаря і перелякано відступає.) Це жах! Це жах! Моє тривожне передчуття вже збувається, на наше нещастя. (До секретаря, з поглядом, сповненим зневаги.) Може, ви шукаєте президента? Його вже немає тут.

Вурм. Панночко, я шукаю вас!

Луїза. То я дивуюся, що іви не пішли на базарний майдан. Вурм. Чому саме туди?

Луїза. Врятувати від ганебного стовпа вашу наречену. Вурм. Мамзель Міллер! У вас безпідставна підозра. Луїза (стримуючись). Чим можу вам служити? Вурм. Я прийшов од вашого батька. Луїза (вражена). Мого батька?.. Де ж мій батько? Вурм. Там, де б йому не хотілося бути. Луїза. Ради бога! Швидше! Я передчуваю якесь лихо... Де мій батько?

Вурм. У в'язниці, коли хочете знати!

Луїза (звертаючи погляд до неба). І це! І ще це! У в'язниці? Чому ж у в'язниці? Вурм. З наказу герцога. Луїза. Герцога?

Вурм. За образу величності в особі його заступника. Луїза. Що? Що? 0 всемогутній боже! Вурм. Вирішено суворо покарати.

Луїза. Цього ще бракувало! Цього!.. Звичайно, звичайно, для мого серця ще було щось дороге, крім майора,— цим не слід було нехтувати... Образа величності... О небесне провидіння! Рятуй! О, рятуй мою занепадаючу віру!.. А Фердінанд?

Вурм. Має вибрати або леді Мілфорд, або прокляття й позбавлення спадщини.

Л у ї з а. Жахлива воля вибору! А все ж... все ж він щасливіший. Він не має втратити батька. Але й не мати батька — теж нещастя! Мого батька — за образу величності, моєму коханому — або леді, або прокляття й позбавлення спадщини. Справді дивно! Досконала підлота — це теж досконалість. Досконалість? Ні! Для цього ще чогось невистачае. Де моя мати?

Вурм. У прядильні.1

Луїза (із страдницькою посмішкою). Тепер уже все!.. Все, і я тепер вільна. Непотрібно ніякого обов'язку, ні сліз, ні радощів. Непотрібно обережності. Все це тепер мені ні до чого.

Жахливе мовчання.

Можливо, ви маєте ще якусь новину? Кажіть далі. Тепер я можу вислухати все.

Вурм. Що трапилося, ви знаєте.

Луїза. Але не знаю, що має статися? (Знову пауза, вона оглядає секретаря з голови до ніг.) Бідний чоловіче! В тебе сумне ремесло, в якому не знайдеш ти радощів! Робити людей нещасними — вже це жахливо, але ще огидніше — про це їх о п о в і щ а т и... кричати їм совою, дивитися, як скривавлене серце тремтить на залізному вістрі неминучості і як християни починають сумніватися в існуванні бога... Сили небесні, бороніть мене! І коли б навіть за кожну страшну сльозу, що падає перед тобою, тобі платили бочку золота, я б не хотіла бути т о б о ю... Що може ще трапитися?

В у р м. Я не знаю.

Луїза. Ви не хочете цього знати. Та звістка, що боїться світла, лякається й гомону слів, проте в могильній тиші вашого лиця я бачу примару. Що ж залишається ще? Ви перед тим сказали, що герцог хоче суворо покарати. Що ви звете суворим?

Вурм. Не питайте більше нічого!

Луїза. Слухай, чоловіче, ти вчився у ката. Бо інакше чи зумів би ти так поволі й обережно проводити розпеченим залізом по хрустких суглобах і дратувати тремтливе серце, не зав-

Ув'язнених примушували працювати в тюремних майстернях.

даючи останнього удару?.. Яка доля чекає мого батька? Смерть відчувається в тому, що ти, усміхаючись, говориш. А що ж ти ще приховуєш? Кажи все! Випусти на мене одразу весь

нищівний заряд!.. Що загрожує моєму батькові? Вурм. Кримінальний процес.

Луїза. А що це таке? Я невчена, нічого не знаю, мало розуміюсь на ваших страшних латинських словах. Що таке кримінальний процес?

Вурм. Суд на життя і смерть.

Луїза (стійко). Дякую вам. (Поспішає в бічну кімнату.)

Вурм (стоїть збентежений). Що буде з цього? Може, ця дурненька хоче... Чорт! Невже вона... Побіжу за нею, я відповідаю за її життя. (Хоче йти за нею.)

Луїза (вертається, накинувши на себе плащ). Пробачте, секретарю! Я замикаю кімнату.

Вурм. І куди це ви так поспішаєте?

Луїза. До герцога. (Хоче вийти.)

Вурм. Що? Куди? (Злякано затримує її.)

Луїза. До герцога. Чи ви не чуєте? Саме до герцога, який хоче звеліти, щоб мого батька судили на життя і смерть. Ні! Не хоче, але змушений звеліти, щоб судили, бо цього хочуть деякі лиходії; він у цьому процесі про образу величності бере участь лише своєю величністю і своїм герцогським підписом.

Вурм (голосно сміється). До герцога!

Луїза. Я знаю, чого ви смієтеся, але я й не сподіваюся знайти там милосердя, боронь боже! Тільки огиду... огиду до мого зойку. Я чула, що високі особи не знають, що таке горе... і знати не хочуть. Я йому розповім, що таке горе. Я змалюю йому в усіх конвульсіях смерті оте горе. Я витиму розпачливо і вражу його до самих кісток отим горем, і коли йому від цього опису волосся стане дибом, я ще на закінчення прокричу йому на вухо, що в годину смерті і в легенях земних богів починає хрипіти і що страшний суд труситиме в одному решеті і королів і злидарів. (Поривається йти.)

Вурм (злорадно). Ідіть, ідіть! Ви й справді нічого розумнішого не зробите. Я раджу вам,— ідіть, і даю вам слово, що герцог виконає ваше бажання.

Луїза (раптом спиняється). Як ви кажете? Ви самі радите мені це? (Швидко вертається.) Гм! Що ж я хочу? Щось огидне станеться, коли таке радить мені оця людина... Звідки ви знаєте, що герцог виконає моє бажання?

Вурм. Бо він не зробить цього задарма.

Луїза. Не зробить задарма? За яку ж ціну продає він свою людяність?

Вурм. Вродлива прохачка буде достатньою ціною.

Луїза (стоїть закам'яніло, потім надламаним голосом). Боже праведний!

Вурм. Сподіваюся, що цю ласкаву ціну за батька ви не вважатимете надто високою?

Луїза (ходить вперед і назад; у нестямі). Так! Так! Це правда! Вони сховалися, ваші високі особи, сховалися від правди за своїми власними пороками, як за мечами херувимів. Хай тобі,, батьку, допоможе всемогутній! Твоя дочка може за тебе вмерти,, але не согрішити!

Вурм. Це буде для нього новина, для бідної покинутої людини. "Моя Луїза,— сказав він мені,— звалила мене на землю. Моя Луїза мене й підніме". Я поспішу, мамзель, переказати йому цю відповідь! (Удає, ніби хоче йти.)

Луїза (поспішає за ним і затримує його). Стривайте! Стривайте! Терпіння! Який моторний цей сатана, коли йдеться про те, щоб доводити людей до сказу! Я його звалила. Я мушу його й підняти. Кажіть! Радьте! Що можу я? Що м у ш у я зробити?

Вурм. Є тільки один засіб!

Луїза. Цей єдиний засіб?

Вурм. І ваш батько його бажає!

Луїза. І мій батько?.. Який же це засіб?

Вурм. Легкий для вас.

Луїза. Я не знаю нічого тяжчого за ганьбу.

Вурм. Якщо ви погодитесь звільнити майора.

Луїза. Від його кохання?.. Ви глузуєте з мене? Залишити на мій розсуд те, до чого мене приневолено?

Вурм. Ви не так мене зрозуміли, панночко! Майор повинен; відступитися першим і добровільно.

Луїза. Він не зробить цього.

Вурм. Це так здається. Та хіба вдавалися б до вас, коли & не ви єдина могли зарадити в цьому?

Луїза. Чи можу я примусити його, щоб він мене зненавидів?

Вурм. Ми спробуємо! Сідайте! Луїза (збентежено). Та що ти замишляєш? Вурм. Сідайте! Пишіть! Ось перо, папір і чорнило! Луїза (сідає, страшенно стурбована). Що я маю писати? Кому я маю писати?

Вурм. Катові вашого батька.

Луїза. А! Ти майстер катувати душу. (Хапає перо.) Вурм (диктує). "Ласкавий пане"...

Луїза пише тремтячою рукою.

"Уже три нестерпні дні минули... минули... а ми не бачилися, з вами".

Луїза (здивовано відкидає перо). Кому цей лист? Вурм. Катові вашого батька! Луїза. О мій боже!

Вурм. "Цьому виною майор... майор... який цілісінькі дні, мов Аргус, мене стереже".

Луїза (схоплюється). Це нечувана підлота! І кому лист? Вурм. Катові вашого батька!

Луїза (заламуючи руки ходить вперед і назад). Ні! Ні! Ні! Це тиранство, о небо! Карай людей по-людському, коли вони тебе прогнівили, але навіщо примушувати мене вибирати між двома безоднями? Навіщо ти кидаєш мене між смертю й ганьбою? Навіщо садовити мені на шию цього кровожерного вампіра?.. Робіть, що хочете! Я ніколи цього не писатиму!

Вурм (хапає капелюха). Як хочете, мадемуазель! Це залежить од вашої волі.

Луїза. Волі, кажете ви? Од моєї волі?.. Геть, варваре! Повісь нещасного над прірвою пекла — і вимагай чогось від нього, і богохульствуй, і питай, чи це його воля?.. О, ти надто добре знаєш, що кровні зв'язки міцними ланцюгами тримають наше серце. Але тепер мені однаково! Диктуйте далі! Я ні про що більше не думаю. Я піддаюся пекельним підступам. (Знову сідає.)

Вурм. "Цілісінькі дні, мов Аргус, мене стереже..." Написали?

Луїза. Далі! Далі!

Вурм. "Учора в нашому домі був президент. Забавно було дивитись, як добрий майор захищав мою честь".

Луїза. О, чудово, чудово! О, розкішно! Ну, продовжуйте!

Вурм. "Я мусила навмисно зомліти... зомліти, щоб не засміятися вголос".

Луїза. О небо!

Вурм. "Але швидко моя маска стане мені нестерпною... нестерпною... Коли б я тільки могла його збутися..."

Луїза (зупиняється, підводиться, ходить по кімнаті з похиленою головою, ніби чогось шукає долі; потім знову сідає, пише далі), "...збутися".

Вурм. "Завтра він на службі... Пильнуйте, коли він од мене піде, і приходьте на умовлене місце..." Написали "умовлені е"?

Луїза. Я написала все!

Вурм. "На умовлене місце до вашої ніжної... Луїзи".

Луїза. Тепер тільки немає адреси!

Вурм. "Панові гофмаршалу фон-Кальбу".

Луїза. Вічне провидіння! Ім'я таке ж чуже для мого слуху, як і ці ганебні рядки для мого серця!.. (Підводиться, довгий час дивиться нерухомим поглядом на написане, нарешті простягає листа секретареві; слабким, завмираючим голосом.) Візьміть, пане.

Моє чесне ім'я... Фердінанда... усю втіху мого життя я віддаю тепер до ваших рук... Я — жебрачка.

Вурм. О ні! Не журіться, люба мадемуазель! Я сердечно співчуваю вам. Можливо... Хто знає?.. Я міг би на дещо заплющити очі... Справді! їй-богу! Я співчуваю вам!

Луїза (дивиться на нього нерухомим, пронизливим поглядом). Не говоріть далі, пане. Ви готові побажати собі чогось страхітливого.

Вурм (намагається поцілувати їй руку). Скажімо, цю гарненьку руку... То як, люба панночко?

Луїза (велично і з погрозою). Та я б задушила тебе першої шлюбної ночі, а потім з радістю віддала б себе на катування. (Хоче йти, але швидко вертається.) Ми вже скінчили, мій пане? Чи може голубка тепер летіти?

Вурм. Ще одна дрібничка, панночко! Ви мусите піти зі мною і перед святинею присягнути, що цього листа написали добровільно.

Луїза. Боже, боже! І ти ствердиш своєю печаткою ці діяння пекла?

Вурм веде її.

Г% б!* €}Л СЛ г£" ОД ОД #1" ДО 0}

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

ЯВА ПЕРША Зал у домі президента.

Фердінанд фон-Вальтер, з розпечатаним листом у руці, вбігає в одні двері, а в другі входить камердинер.

Фердінанд. Не було тут маршала?

Камердинер. Пане майоре, пан президент просять вас до себе.

Фердінанд. Громи небесні! Я питаю, чи не було тут маршала?

Камердинер. Ласкавий пан сидять нагорі за карточним столом.

Фердінанд. Нехай ласкавий пан, ім'ям усього пекла, зійде вниз!

Камердинер пішов. ЯВА ДРУГА

Фердінанд сам, перебігаючи листа очима, то несамовито бігає по кімнаті, то зупиняється мов скам'янілий.

Фердінанд. Це неможливо! Неможливо! У цій небесній оболонці не може таїтися таке диявольське серце. А все ж, а все ж!.. Коли б усі ангели зійшли з неба і ручилися за її безневинність, коли б небо й земля, коли б творець і все створене зібралися докупи і ручилися за її безневинність, все ж таки це її рука... Нечуваний, потворний обман, якого ніколи не знало людство... Ось чому так уперто відмовлялася вона тікати! Ось чому! О боже! Тепер я прокидаюся, тепер усе розкривається передо мною! Ось чому з такою відвагою одмовилась вона від мого кохання і навіть мене, навіть мене ледве не обдурила ця небесна личина! (Ще швидше бігає по кімнаті, потім знову зупиняється в роздумі.) Так глибоко мене збагнути! Відповідати на кожне сміливе почуття, на кожне легке, боязке тремтіння, на кожне палке поривання. По найтонших, ледве вловимих змінах у голосі пізнавати мою душу. Зрозуміти мене в одній сльозі. Супроводити мене на кожну стрімку вершину пристрасті, бути зі мною перед кожною запаморочливою прірвою... Боже! Боже! І все це тільки облуда? Облуда! О, якщо брехня так міцно забарвлена, то як сталося, що жоден чорт не пробрався ще обманом у царство небесне? Коли я відкрив їй небезпеку для нашого кохання, як переконливо облудниця зуміла збліднути! З якою переможною гідністю відбила вона зухвале глузування мого батька, а проте в ту ж мить ця жінка почувала себе винною!.. Як? Хіба не

витримала вона й випробування вогнем правди? Лицемірка зомліла. Якою мовою ти говоритимеш тепер, почуття? І кокетки ж зомлівають. Чим ти виправдаєшся, невинносте? Навіть повії зомлівають. Вона знає, що вона з мене зробила. Вона бачила всю мою душу. Моє серце відбилося в моїх очах, коли я почервонів від першого поцілунку. А вона не відчувала нічого? Чи, може, відчувала лише тріумф свого мистецтва? А я в щасливому безумстві, здавалося, обіймав з нею все небо! Тоді замовкали мої найбурхливіші бажання! У мене не було ніяких думок, тільки вічність і дівчина... Боже! І вона нічого не відчувала? Нічого не відчувала, крім того, що її задум удається? Нічого, крім усвідомлення своїх принад? Смерть і помста!.. Нічого, крім того, що мене обдурено?

ЯВА ТРЕТЯ Гофмаршал і Фердінанд.

Гофмаршал (дрібочучи по кімнаті). Ви мали бажання побачити мене, мій любий!..

Фердінанд (сам до себе). Скрутити мерзотникові в'язи. (Вголос.) Маршале, цей лист, мабуть, випав у вас із кишені під час параду... а я (із злим сміхом), на щастя, знайшов його.

Гофмаршал. Ви?

Фердінанд. Найкумедніший випадок. Нарікайте на всемогутнього.

Гофмаршал. Ви бачите, як я злякався, бароне!

Фе рдінанд. Читайте! Читайте! (Відходить від нього.) Коли я вже поганий як коханець, то, може, буду кращим звідником. (Поки той читає, він підходить до стіни і знімає пістолети.)

Гофмаршал (кидає листа на стіл і хоче втекти). Прокляття!

Фердінанд (приводить його за руку назад). Терпіння, любий маршале! Звістки, здається мені, приємні. Я хочу мати нагороду за мою знахідку. (Показує йому на пістолети.)

Гофмаршал (вражений, відступає). Будьте розсудливі, мій любий!

Фердінанд (сильним, страшним голосом). Більше ніж треба, щоб послати такого мерзотника, як ти, на той світ! (Примушує його взяти один пістолет і одночасно витягає свою носову хусточку.) Візьміть! Тримайте цю хусточку! Я дістав її від розпусниці!

Гофмаршал. Через хусточку? Ви збожеволіли! Що вигадали ви?

Фердінанд. Берися за цей край, кажу я! Інакше ти не влучиш, боягузе!.. Як він тремтить, цей боягуз! Ти повинен дякувати богові, боягузе, що хоч вперше щось попаде в твою пусту голову!

Гофмаршал лагодиться тікати.

Спокійно! Цього не можна робити! (Випереджає його і замикає двері.)

Гофмаршал. У кімнаті, бароне?

Фердінанд. Хіба варто йти з тобою до валу? Мій найдорожчий, тут голосніше пролунає^ і це, мабуть, буде перший випадок, коли ти наробиш у світі шуму. Цільсяl!

Гофмаршал (витираючи лоба). І ви хочете рискувати вашим дорогоцінним життям, ви, молода, повна надій людина?

Фердінанд. Цілься, кажу тобі! Мені нема що більше робити на цьому світі!

Гофмаршал. Але ж мені є що робити, мій незрівнянний!*

Фердінанд. Тобі, нікчемо? Що тобі? Бути затичкою там, де людей стає все менше ? В одну мить сім разі© скорчитись і сім разів витягнутись, як метелик на шпильці? Старанно записувати, як працює шлунок твого пана, і бути поширювачем його дотепів? З таким же успіхом і я можу водити тебе, немов якогось рідкісного байбака. Як приручена мавпа, танцюватимеш ти під виття грішників, подаватимеш поноску та служитимеш, як пес, і своїми придворними штучками розважатимеш вічний розпач.

Гофмаршал. Усе, що накажете, пане! Як вам завгодно... тільки ґеть пістолети!

Фердінанд. Гляньте на цього сина гріха! На цю ганьбу шостого дня творення! 1 Неначе його спотворив тюбінгенський книгар, передруковуючи твір всемогутнього! Шкода тільки, безмежно шкода унції мозку в цьому невдячному черепі, яка не дає

1 За біблійною легендою, бог створив світ за шість днів, і саме шостого-дня він з глини виліпив людину.

найменшої користі. Додати б цю унцію павіанові, то й він би став цілком людиною, а тепер це тільки якась крихта розуму!.. І з таким поділяти її серце? Жахливо! Непростимо! Цього

финтика зроблено скоріше для того, щоб одводити від гріхіз, аніж спокушати.

Гофмаршал. О! Вічна дяка тобі, боже! Він уже жартує!

Фердінанд. Ні, я не чіпатиму його! Терпимо ж ми гусениць, можна і його пощадити! Зустрівши його, хіба що знижуть плечима і, може, здивуються мудрому господарюванню неба, яке годує деякі створіння покидьками й мулом, яке і крукові на шибениці дає поживу і придворному в багнюці біля трону. Чудуватимуться кінець кінцем з великої передбачливості провидіння, яке й в духовному світі оплачує своїх змій і тарантулів для виділення отрути. Але (знову вибухає люттю) нехай не підповзає огидна погань до моєї квітки, бо я її (хапає маршала і безцеремонно трясе ним) отак, і так, та ще й отак розчавлю.

Гофмаршал (зітхаючи, сам до себе). О мій боже! Як від нього втекти? За сто миль звідси, хоч у Бісетр під Парижем *, тільки б далі від нього!

Фердінанд. Мерзотнику! Якщо вона вже не невинна! Мерзотнику! Якщо ти мав насолоду там, де я молився! (Ще лютіше.) Якщо ти задовольняв свою похіть там, де я почував себе богом! (Раптом замовкає, потім загрозливо.) Краще було б тобі, мерзотнику, втекти до пекла, ніж зустрітися з моїм гнівом на небі!.. Як далеко зайшло в тебе з цією дівчиною? Признавайся!

Гофмаршал. Відпустіть мене! Я все скажу.

Фердінанд. О! Мабуть, упадати біля цієї дівчини принадніше, ніж з іншими витати в небесних мріях... То, виходить,— ©она просто розпусниця і облудною величчю душі

прикриває свою низькість, а чеснотою—порочність. (Приставляючи маршалові пістолета до серця.) Як далеко зайшло в тебе з нею? Признавайся, або я стрілятиму!

Гофмаршал. Та нічого... нічогісінько! Майте хвилину терпіння! Вас обдурено!

Фердінанд. І ти мені про це нагадуєш, лиходію? Як далеко зайшло в тебе з нею? Признавайся, або ти вмреш!

Гофмаршал. Mon dieu! Боже мій! Я ж кажу... Та вислухайте ж... батько... власний, рідний батько...

Фердінанд (не тямлячи себе). Продавав тобі свою дочку? І як далеко зайшло в тебе з нею? Признавайся, або я вб'ю тебе!

Гофмаршал. Ви збожеволіли. Ви нічого не чуєте. Я ні^ коли її не бачив. Я з нею не знайомий. Я нічого про неї не знаю.

1 Бісетр — селище біля Парижа, де був дім для божевільних.

Фердінанд (відступаючи). Ти ніколи її не бачив? Ти з нею не знайомий? Ти нічого про неї не знаєш? Дочка Міллера загинула через тебе, а ти одним духом зрікаєшся її тричі? Геть, поганий финтику! (Б'є його пістолетом і випихає з кімнати.) Для таких, як ти, не винайдено пороху!

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Фердінанд (після довгого мовчання, під час якого на його обличчі проступає страшна думка). Загинув! Так, нещасна! Я загинув! Іти теж. Так, присягаюся великим богом! Якщо я загинув, загинула й ти!.. О всесвітній судія! Не вимагай її у

мене! Ця дівчина моя! Я поступився тобі всім світом за дівчину, відмовився від усього твого чудового утвору. Залиши мені дівчину! Всесвітній судія! Мільйони душ волають до тебе,— згляньсь на них оком свого милосердя... мені ж дозволь діяти самому, всесвітній судія! (У розпачі, ламаючи руки.) Невже щедрий, всемогутній творець поскупиться на одну душу, до того ще й найгіршу з усього створеного? Ця дівчина моя! Я був колись їй богом, тепер стану дияволом! (Жахливим поглядом дивиться в одну точку.) Цілу вічність бути сплетеним з нею на пекельному колесі, очі втопивши в очі, з волоссям, що в обох нас стане дибом... наш глухий стогін зіллється в о є д и н о... і там повторювати мої ніжності, і там їй нагадувати її присягання... Боже! Боже! Жахливий шлюб — але вічний! (Поривається йти. Входить президент.)

ЯВА П'ЯТА Президент і Фердінанд.

Фердінанд (відступаючи). О! Мій батьку!..

Президент. Дуже добре, що ми зустрілися з тобою, мій сину! Я прийшов сповістити тобі щось приємне, любий сину, щось цілком для тебе несподіване. Може, ми сядемо?

Фердінанд (довгий час пильно дивиться на нього). Мій батьку! (Із зростаючим хвилюванням підходить до нього, хапає за руку.) Мій батьку! (Цілує йому руку і падає перед ним навколішки.) О мій батьку!

Президент. Що з тобою, мій сину? Встань! Твоя рука горить і тремтить!

Фердінанд (з диким, палким почуттям). Простіть мою невдячність, батьку! Я негідна людина! Я взяв під сумнів вашу доброту! Ви так по-батьківському ставилися до мене... О! Ви

були передбачливі. Тепер уже запізно... Простіть! Простіть! Благословіть мене, батьку!

Президент (з удавано невинним виразом обличчя). Встань, мій сину! Опам'ятайся, ти говориш зі мною загадками!

Фео дінанд. Ця Міллер, мій батьку!.. О, ви знаєте лю^" дей... Ваш гнів тоді був такий справедливий, такий благородний, такий по-батьківському щирий. Та тільки щире батьківське завзяття було марним... Ця Міллер!..

Президент. Не муч мене, сину! Я проклинаю свою жорстокість. Я прийшов попросити в тебе пробачення!

Фердінанд. Просити пробачення в мене!.. Прокляти мене! Ваш осуд був мудрістю... Ваша жорстокість була небесним співчуттям... Ця Міллер, батьку...

Президент. Благородна, мила дівчина! Я беру назад свою необачну підозру! Вона викликала в мене повагу!

Фердінанд (схоплюється, вражений). Що? І ви?.. Батьку! І ви?.. Правда ж, мій батьку, ця істота—втілена невинність? І так по-людському любити цю дівчину!

Президент. Скажи краще: це злочин її не любити!

Фердінанд. Нечувано! Жахливо!.. Адже ви бачите серця наскрізь! І до того ж ви дивилися очима ненависті!.. Небувале лицемірство... Ця Міллер, батьку!..

Президент. Гідна стати моєю дочкою! її доброчесність я зараховую за предків і красу її — за золото. Мої принципи поступаються перед твоїм коханням. Хай вона буде твоєю!

Фердінанд (з жахом). Цього невистачало!.. Прощайте, мій батьку! (Вибігає.)

Президент (іде за ним). Стривай! Стривай! Куди ти? (Виходить.)

ЯВА ШОСТА Багато прибраний зал у домі леді Мілфорд. Входять леді і Софі.

Леді. Отже, ти бачила ц? Вона прийде?

Софі. Цю ж мить! Вона була ще в буденному одязі і хотіла тільки нашвидку переодягтися.

Леді. Не кажи мені нічого про неї... Мовчи... Я тремчу, мов злочинець, що бачитиму цю щасливицю, почуття якої так жахливо гармонійні з моїм серцем... І як сприйняла вона запрошення?

Софі. Вона, здавалося, була збентежена, замислилась, дивилася на мене великими очима і мовчала. Я вже приготувалася почути од неї відмову, коли вона, кинувши на мене погляд, який мене просто вразив, відповіла: ваша пані наказує мені те, чого я завтра сама хотіла в неї просити.

Леді (дуже неспокійно). Облиш мене, Софі! Пожалій мене! Мені доведеться червоніти, коли вона тільки звичайна жінка, а коли вона щось більше,— втратити мужність.

Софі. Але ж, міледі!.. Це не такий настрій, щоб приймати суперницю! Згадайте, хто ви! Закличте на допомогу своє походження, свій сан, свою могутність. Хай горде серце надасть ще більшої величі вашій гордій красі.

Леді (неуважно). Що там базікає ця дурненька?

Софі (з іронією). Чи, може, випадково сяють на вас саме сьогодні найкоштовніші брильянти? Випадково, що саме сьогодні найпишніші тканини прикрашають вас... що ваш передпокій рясніє гайдуками і пажами і що дівчину з простолюддя чекають у най-розкішнішому залі вашого палацу?

Леді (ходить вперед і назад, з досадою). Прокляття! Це нестерпно, що в жінок такі рисячі очі на жіночі слабості!.. Але як глибоко, як глибоко, мабуть, я вже впала, коли отака істота бачить мене наскрізь!

Камердинер (входить). Мамзель Міллер!

Леді (до Софі). Геть! Вийди! (Загрозливо, бо та ще вагається.) Геть! Я тобі наказую! (Софі вийшла, леді пройшлася по залу.) Добре! Дуже добре, що я розхвилювалася! Тепер я така, якою хотіла бути! (До камердинера.) Мамзель може увійти. (Камердинер іде. Вона кидається на софу і прибирає велич-но-недбалу позу.)

ЯВА СЬОМА

Луїза Міллер боязко входить і зупиняється на значній відстані від леді; леді повернулася до неї спиною і деякий час пильно розглядає її в дзеркалі, що стоїть напроти. Після паузи.

Л у ї з а. Ласкава пані, я чекаю вашого наказу!

Леді (обертається до Луїзи і киває їй тільки головою, відчужено і стримано). А! Ви тут? Це ж ви, напевне, і є мамзель... але як же вас звати?

Луїза (трохи ображено). Міллером звуть мого батька, а ваша милость посилали по його дочку.

Леді. Так! Так! Я пригадую... Бідна скрипалева дочка, про яку недавно була мова. (Після паузи, сама до себе.) Дуже мила, хоча й не красуня. (Вголос до Луїзи.) Підійдіть ближче, моя дитино! (Знову до себе.) Очі, які знають, що таке сльози. Як я люблю такі очі! (Знов уголос.) Підходь ближче... ще ближче... Добра дитино, мені здається, ти боїшся мене!

Луїза (велично, рішучим тоном). Ні, міледі! Я зневажаю суд юрби.

Леді (сама до себе). Гляньте-но!.. І ця зарозумілість у неї від нього. (Вголос.) Мені рекомендували вас, мамзель! Кажуть" ви дечого навчилися і вмієте поводитись... Що ж, я ладна цьому вірити... І нізащо в світі не хотіла б я такого щирого заступника ловити на брехні.

Л у ї з а. Проте я не знаю нікого, міледі, хто старався б знайти покровительку мені.

Леді (збуджено). Старався б для протеже чи для покровительки?

Л у ї з а. Це вище мого розуміння, ласкава пані!

Леді. Тут більше лукавства, ніж можна чекати вад цього одвертого обличчя! Вас звуть Луїза. А скільки вам років, дозвольте запитати?

Луїза. Шістнадцять минуло.

Леді (швидко підводиться). Усе ясно! Шістнадцять років! Перше биття цієї пристрасті! Перший срібний тон на незайманих клавікордах, що їх освячує... Що може бути принаднішим! Сідай, ти мені подобаєшся, люба дівчино... І він теж кохає вперше... Що ж дивного, коли проміння одного світанку злилися докупи. (Дуже привітно, беручи її за руку.) Так і буде, я подбаю про твоє щастя, люба. Це не що інше, як солодкі мрії, які швидко відлітають. (Плескаючи Лугзу по щоці.) Моя Софі виходить заміж! Ти можеш заступити її місце... Шістнадцять років! Це не довго триває!

Луїза (цілує їй шанобливо руку). Я дякую за милость, міледі, так, начеб я її прийняла.

Леді (обурено відсахнулась). Чи ви бачили таку вельможну даму!.. Звичайно дівчата вашого кола вважають себе щасливими, коли вони влаштовуються в панів. На що ви сподіваєтесь, моя дорогоцінна? Чи ці пальці надто ніжні для роботи? Чи ваше гарненьке личко надає вам такої пихи?

Луїза. Моє личко, ласкава пані, не від мене, як і моє походження.

Леді. Чи ви, може, гадаєте, що й завжди так буде? Бідне створіння, хто вбив тобі це в голову? Хто б він не був... він посміявся і з тебе і з себе. Ці щоки не визолочені вогнем. Те, що в твоєму дзеркалі здається тривким і вічним,— це лише тонкий наліт золотої мішури, який рано чи пізно пристане до рук твого кавалера... Що ж ми будемо тоді робити?

Луїза. Жаліти кавалера, міледі, який тільки тому купив діамант, що йому здалось, ніби він у золотій оправі.

Леді (удає, ніби не чує цього). Дівчина ваших років завжди має одночасно два дзеркала—справжнє і її поклонника. Приємна догідливість останнього добре виправляє сувору відвертість першого. Одне докоряє за бридкий слід од віспи. Яка помилка,— каже друге,— це ямочки грації. А ви, любі діти, вірите першому лише в тому, що сказало і друге, кидаєтесь від одного до другого, поки, врешті, не переплутаєте свідчень обох... Чого ви так дивитесь на мене?

Луїза. Даруйте пані! Але мені шкода стало вашого чудового, яскравого рубіна, який, мабуть, не знає, що його власниця так гостро виступає проти суєтності.

Леді (червоніючи). Не відкручуйтесь, пустухо! Якби не надії на вашу вроду, то що вдержує вас стати на це місце, єдине, де ви можете навчитися манер, єдине, де ви можете позбутися ваших простонародних забобонів?

Луїза. І моєї простонародної невинності, міледі?

Леді. Які дурниці! Навіть найбезпутніший мужчина не насмілиться запідозрити нас у чомусь ганебному, якщо ми самі не дамо приводу для цього. Покажіть себе, яка ви є! Поводьтеся чесно і з гідністю, і я певна, що ваша юність витримає всі спокуси.

Луїза. Дозвольте мені, ласкава пані, насмілитися взяти це під сумнів! Палаци деяких дам часто бувають місцем дуже нескромних розваг. Де візьметься така мужність у дочки бідного скрипаля, щоб кинутися в саме вогнище чуми і не жахатися зарази? Хто повірить, що леді Мілфорд тримає вічного скорпіона для своєї совісті, що вона платить гроші за те, щоб мати привід кожну мить червоніти від сорому?.. Я кажу одверто, ласкава пані... Чи приємно вам буде бачити мене,

коли ви поспішатимете назустріч насолоді? Чи не буде для вас нестерпною моя присутність після повернення?.. О, краще, краще хай нас роз'єднають цілі країни, хай моря потечуть між нас!.. Будьте передбачливі, міледі! Може трапитися так, що настануть години протверезіння, хвилини виснаження, змії каяття можуть заворушитись у ваших грудях, і тоді яка буде мука для вас читати на обличчі вашої служниці радісний спокій, що ним невинність винагороджує чисте серце! (Відступає на крок.) Ще раз, ласкава пані, дуже прошу мені пробачити!

Леді (приховуючи велике хвилювання, ходить по кімнаті). Нестерпно, що вона мені це каже! Ще нестерпніше, що це правда! (Підходить до Луїзи і пильно дивиться їй у вічі.) Дівчино, ти мене не перехитруєш! Загальних поглядів не висловлюють так гаряче. За цими міркуваннями приховується палкий інтерес, який службу в мене змальовує тобі особливо темними барвами, який розпалив так твою розмову... і який (погрозливо) я мушу викрити.

Луїза (спокійно і благородно). Ну й що, як викриєте? А коли ваш зневажливий удар п'ятою розбудить ображеного гробака, якому йог© творець дав для захисту від жорстоких ще й жало?.. Я не боюся вашої помсти, міледі! Бідній грішниці, яка стоїть перед ганебною плахою, байдуже, хоч би й увесь світ загинув. Горе моє таке велике, що навіть моя відвертість не може його збільшити. (Після паузи, дуже серйозно.) Ви бажаєте витягнути мене з праху мого походження. Я не хочу розбиратись у цій підозрілій ласці. Я хочу тільки запитати, що спонукало міледі вважати мене за дурненьку, яка соромиться свого походження? Що могло дати вам право дбати про моє щастя, ще не знаючи, чи схочу я прийняти це щастя з в а ш и х рук?.. Я навіки відмовилась од своїх прав на земні радощі. Я простила моєму щастю за його нетривалість. Навіщо ж ви знову нагадуєте мені про нього? Коли само божество ховає

своє проміння від погляду своїх створінь, щоб і найстарший серафим не жахнувся, померкнувши перед ним, то чому люди хочуть бути такими жорстоко милосердими? Як це сталося, міледі, що ваше хвалене щастя так охоче благає у нещастя заздрості і подвигу?.. Чи ваша насолода потребує розпачу для прикраси? О, то дайте ж мені краще сліпоту, яка єдина ще примиряє мене з моєю жорстокою долею!.. Комашина почуває себе в краплині води такою щасливою, немовби це було царство небесне, але вона радіє й тішиться лише до того часу, поки їй не розкажуть про океан, де плавають кораблі й кити! А ви ж хочете, щоб я була щасливою? (Після паузи раптом підходить до леді і несподівано запитує її.) А ви щасливі, міледі? (Та швидко і схвильовано відходить од неї, Луїза йде за нею і прикладає руку їй до грудей.) Чи й це серце таке ж безтурботне, як люди вашого стану? І коли б ми зараз могли помінятися з вами — серце на серце і доля на долю... і коли б я по-дитячому невинно... і коли б я по совісті... і коли б я запитала вас, як свою матір, то чи порадили б ви мені помінятись?

Леді (дуже схвильована, кидається на софу). Нечувано! Незбагненно! Ні, дівчино, ні! Ти не принесла цієї величі з собою у світ, і не від батька вона в тебе, занадто бо в ній юного запалу. Не бреши мені! В ній я відчуваю іншого вчителя.

Луїза (пильно і проникливо дивлячись їй у вічі). Я дивуюся, міледі, що ви тільки зараз згадали про цього вчителя, хоч у вас заздалегідь було готове місце для мене.

Леді (схоплюється). Цього не можна витримати! Нехай вже так! Бо мені все одно не викрутитись. Я знайома з ним. Знаю все, знаю більше, ніж я бажала б знати! (Раптом замовкає, потім із запалом, який поволі зростає майже до несамовитості.) Але насміться тільки, нещасна, насміться і тепер ще кохати його чи бути ним любимою!.. Та що я кажу? Насміться тільки

думати про нього або бути однією з його думок!.. Розумієш ти, нещасна, я всемогутня, я страшна. Богом присягаюся! Ти загинула!

Луїза (стійко). І безповоротно, міледі, якщо ви його примусите вас кохати.

Леді. Я розумію тебе, але він не повинен мене кохати! Я подолаю цю ганебну пристрасть, я заглушу своє серце і розтрощу твоє. Я кину між вас прірви й скелі; як фурія, пронесусь крізь ваше небо; моє ім'я сполохає ваші поцілунки, як примара лякає злочинців; твій юний, квітучий стан зів'яне в його обіймах, як мумія, і розпадеться... Я не можу бути з ним щаслива, але й ти теж не будеш. Знай це, жалюгідна! Зруйнувати чуже блаженство — це теж блаженство!..

Луїза. Блаженство, якого вас уже позбавлено, міледі! Не зводьте наклепу на ваше власне серце. Ви нездатні виконати того, чим ви зараз мені погрожуєте! Ви нездатні мучити створіння, яке не зробило вам ніякого зла, крім того, що почувало те, що й ви. Але я люблю вас за цю гарячність, міледі.

Леді (вже оволодівши собою). Де я? Де я була? Що я наговорила! Кому я це наговорила? О Луїзо, благородна, велична, божественна душе! Прости несамовиту... Я не зачеплю на тобі й волосинки, моя дитино! Бажай! Вимагай! Я носитиму тебе на руках, буду твоєю подругою, твоєю сестрою. Ти бідна... Глянь! (Скидаючи кілька брильянтів.) Я продам ці коштовності, мій гардероб, коней і карети продам. Хай буде все твоє, тільки зречися його!

Луїза (відступає, дуже здивована). Що ж це, вона глузує з мого розпачу чи й справді вона непричетна до цієї нелюдської інтриги? О, коли так, то я ще можу надати собі вигляду героїні

і змалювати моє безсилля як заслугу. (Деякий час стоїть глибоко замисливши сь, потім підходить ближче до леді, бере її за руку і дивиться на неї пильно і значуще.) Візьміть же його собі, міледі! Я добровільно віддаю вам людину, яку пекельними гаками відірвали від мого скривавленого серця... Може, ви й самі того не знаєте, міледі, але ви зруйнували рай двох закоханих, ви розлучили два серця, які бог з'єднав, знищили істоту, яка була для нього д о р о г о ю, як і ви самі, яку він для радості створив, як і вас, що славила його, як і ви, і ніколи вже славити його не буде... Міледі! І останнє тріпотіння розчавленої комашини долинає до вуха вседержителя! Він ее може бути байдужим, коли вбивають створені ним душі. Тепер він ваш! Тепер, міледі, візьміть його собі! Киньтесь в його обійми! Тягніть його до олтаря... Тільки не забувайте, що ваш шлюбний поцілунок перерве примара самовбивц і... Бог мене не осудить... Я не можу інакше! (Вибігає.)

ЯВА ВОСЬМА

Леді сама, стоїть приголомшена, збентежена, нерухомо дивиться на двері, в які вибігла Міллер; нарешті, отямлюється.

Леді. Що це було? Що це зі мною сталося? Що говорила ця нещасна?.. О небо, ще й досі роздирають мені вуха страшні, осудливі для мене слова: візьміть його соб і!.. Кого, нещасна? Дарунок твого передсмертного хрипіння, сповнений жаху заповіт твого розпачу? Боже! Невже я так низько впала, так раптово звалилася з усіх тронів моєї гордині і жадібно чекаю на те, що підкине мені великодушність жебрачки в передсмертну її Годину? Візьміть його собі! І як вона це сказала, з яким поглядом!.. Ах! Еміліє! Чи для того переступила ти межі слабостей жіночих? Чи для того домагалася ти пишного імені великої британської жінки, щоб уся бундючна споруда твоєї честі завалилася перед вищою чеснотою дівчини із простої міщанської сім'ї? Ні, горда нещасливице! Ні! Можна

присоромити Емілію Мілфорд, зганьбити ж — ніколи. Я також маю силу зректися! (Велично ходить по залу.) Годі бути безсилою, змученою жінкою!.. Геть від мене солодкі, золоті образи кохання! Хай лише великодушність керує тепер мною!.. Або ця пара закоханих загине, або Мілфорд мусить зректися своїх домагань і погаснути в серці герцога! (Після паузи, жваво.) Гаразд!.. Усунено жахливу перешкоду, між мною й герцогом розірвано всі зв'язки, вирвано з моїх грудей це шалене кохання!.. В твої обійми кидаюсь я, доброчесносте! Прийми твою розкаяну дочку Емілію! Ах, як мені хороше! Як мені раптом легко стало, як відрадно!.. Величаво, як сонце на заході, зійду я сьогодні з вершин моєї високості, моя пишнота помре з моїм коханням, і тільки серце своє візьму я з собою в це горде заслання. (Рішуче підходить до письмового стола.) Одразу ж треба з цим покінчити... Зараз же, доки принадний образ коханого не поновив кривавої боротьби в моєму серці. (Сідає і починає писати.)

ЯВА ДЕВ'ЯТА Леді. Камердинер. Софі. Потім гофмаршал і, нарешті, слуги.

Камердинер. Гофмаршал фон-Кальб дожидає в передпокої з дорученням від герцога.

Леді (з запалом продовжує писати). Захитається ця герцогська маріонетка! Звичайно! Вигадка досить кумедна, щоб спантеличити ясновельможну голову... А як заметушаться його придворні улесники! Захвилює вся країна.

Камердинер. Гофмаршал, міледі.

Леді (обернулася). Хто? Що? Тим краще! Люди цього сорту існують на світі лише для того, щоб розносити плітки... Я рада його бачити.

Камердинер виходить.

Софі (боязко підходить ближче). Боюсь, міледі, що це буде нескромно, але...

Леді продовжує гарячково писати.

Міллер пробігла через передпокій як навіжена... У вас палає обличчя... Ви розмовляєте самі з собою...

Леді пише далі.

Мені страшно... Що тут сталося?

Гофмаршал (входить, робить до спини леді тисячу поклонів; вона його не помічає; він підходить ближче, стає за її кріслом, намагається вхопити краєчок її вбрання і цілує його з боязким шепотом). Найяснїши й...

Леді (посипаючи листа піском і перебігаючи написане очима). Він докорятиме мені за чорну невдячність... Я була самітна. Він витяг мене із злиднів... Із злиднів? Огидний обмін! Розірви твій рахунок, спокуснику! Мій довічний сором з лихвою пла-титиме по ньому.

Гофмаршал (після того як він, непомічений, обійшов леді навколо). Міледі, здається, трошки неуважні. Доведеться мені самому насмілитися. (Дуже голосно.) Найясніший прислали мене запитати в міледі, що призначити на вечір,— гуляння в саду чи німецьку комедію?

Леді (підводиться сміючись). Щось одне, мій ангеле! Тим часом віднесіть герцогові цього листа на десерт! (До Софі.) Ти> Софі, накажи, щоб запрягали, і поклич сюди усіх моїх слуг.

Софі (дуже збентежена, виходить). О небо, я щось передчуваю! Що це буде?

Гофмаршал. Ви збуджені, моя ласкава.

Леді. Тим менше тут буде брехні... Ура, пане гофмаршале! Є вакантне місце. Хороша нагода для звідників!

Маршал кидає, підозрілий погляд на записку.

Читайте, читайте! Я хочу, щоб зміст листа не залишився таємницею!

Гофмаршал читає, а тим часом у глибині залу збираються е л у г и леді

Мілфорд.

Гофмаршал. "Найласкавіший пане! Договір, який в и так легковажно зламали, більше не може зв'язувати мене. Щастя вашої країни було умовою мого кохання. Три роки тривав обман. Полуда спала з моїх очей. Я гидую милостями, з яких капають сльози ваших підданців. Подаруйте свою любов, на яку я вам не можу більше відповідати, вашій залитій сльозами країні і навчіться від британської княжни милосердя до н і м е-цького народу. Через годину я буду за кордоном.

Йоганна Норфолк".

Усі слуги (вражено шепочуться). За кордоном?

Гофмаршал (злякано кладе листа на стіл). Воронь нас небо, моя найкраща, ласкава пані! У мене не дві голови, та й у вас теж.

Леді. Ось що тебе бентежить, моє золото! На жаль, я знаю, що ти і подібні до тебе люблять смакувати чужі вчинки. Моя порада — запекти цю записку в паштеті з дичини, щоб найясніший знайшов її на тарілці.

Гофмаршал. Сієї Ч Яке зухвальство!... Та зважте ж, та подумайте ж, в яку немилость ви можете потрапити, міледі!

Леді (обертається до слуг, що зібралися в залі, і говорить глибоко зворушена). Ви здивовані, добрі люди, і чекаєте злякано, як розв'яжеться ця загадка? Підійдіть ближче, мої любі! Ви служили менг віддано й щиро, дивилися мені частіше в. очі, ніж у гаманець; покірність була вашою втіхою, моя ласка — вашою гордістю. Шкода тільки, що пам'ять про вашу вірність буде для мене водночас згадкою про моє приниження! Чи не сумна це доля, що мої найчорніші дні були для вас найщасливішими! (Зі слізьми на очах.) Я відпускаю вас, діти мої... Леді Мілфорд більше немає, Йоганна Норфолк занадто бідна, щоб сплатити свій борг. Мій скарбник поділить усе, що є в моїй шкатулиг між вами. Цей палац лишається герцогові. Найбідніший з вас піде звідси багатшим, ніж його володарка. (Простягає свої руки, і всі з почуттям їх цілують.) Я розумію вас, мої хороші!.. Прощайте! Прощайте навіки! (Оволодіває собою.) Я чую, під'їхала карета. (Відривається від них, хоче вийти, гофмаршал заступає їй дорогу.) Жалюгідна людино! Ти все ще тут?

Гофмаршал (який увесь час безглуздо дивився на листа). І цього листа повинен я віддати його герцогській світлост} у власні руки?

Леді. Жалюгідна людино! Так, у власні його світлості руки і повинен доповісти у власні його світлості вуха, що коли я не зможу дійти босоніж до Лоретто, 2 то працюватиму поденно, аби тільки очиститися від ганьби, що я керувала ним. (Швидко виходить.)

Усі інші, дуже схвильовані, розходяться.

1 Небо (франц.).

2 Лоретто—! італійське місто на березі Адріатичного моря, куди ходила на богомілля.

ДІЯ П'ЯТА

Кімната в господі музиканта. Вечір, смеркає. ЯВА ПЕРША

Луїза мовчки і нерухомо сидить у найтемнішому кутку кімнати, схиливши голову на руки. Довге і глибоке мовчання.

Входить Міллер з ручним ліхтарем, боязко присвічує навколо себе в кімнаті, не помічаючи Луїзи, потім кладе капелюха на стіл і ставить ліхтаря долі.

Міллер. І тут її немає! Тут теж немає!.. Усі вулиці я вибігав, був у всіх знайомих, розпитував коло всіх воріт, — ніде не бачили моєї дитини! (Помовчавши.) Терпіння, бідний, нещасний батьку! Підожди до ранку. Може, тоді твою одиначку принесе до берега... Боже! Боже! Якщо занадто я обожнював дочку, то й тоді... Тяжка це кара, небесний отче, ой тяжка! Я не хочу нарікати, небесний отче, але кара тяжка! (Кидається в глибокій скорботі на стілець.)

Луїза (говорить з кутка). Ти вірно робиш, бідний, старий чоловіче! Звикай заздалегідь до втрати.

Міллер (схоплюється). Ти тут, моя дитино? Це ти? Але чому ж ти тут сама, і без світла?

Л у ї з а. Ні, я не сама. Коли навколо стає зовсім темно, до мене приходять найкращі гості.

Міллер. Борони тебе боже! Тільки сова і нечиста совість воліють темряви. Світла бояться гріхи і злі духи.

Луїза. Та ще вічність, тату, яка розмовляє з душею без посередників.

Міллер. Дитино моя, дитино! Що ти говориш?

Луїза (підводиться і виходить наперед). Я тяжко боролася! Ви знаєте це, тату! Бог дав мені силу! Тепер ця боротьба скінчилася! Тату, нас, жінок, вважають ніжними і слабкими! Не вірте цьому більше! Ми лякаємося павука, але чорну потвору тління ми безтрепетно стискаємо в обіймах! Знайте це, тату! Ваша Луїза весела!

Міллер. Ах, доню! Краще б ти ридала,— мені легше було б на тебе дивитись.

ЛУЇ з а. Як же я перемудрую його, тату! Як я обдурю тирана! Любов хитріша за злобу і сміливіша, цього не знав він, людина, народжена під сумною зіркою... О, вони спритні, доки мають діло тільки з головою; та досить їм зв'язатися з серцем — і лиходії втрачають розум. Присягою думав він ствердити свій обман! Присяги, тату, зв'язують живих, але смерть

розтоплює й залізні узи таїнств. Фердінанд пізнає свою Луїзу!.. Чи не передали б ви цієї записки, тату? Будьте такі ласкаві!

Міллер. Кому, доню моя?

Луїза. Дивне запитання! Безконечність і моє серце разом не можуть вмістити єдиної думки про н ь о г о... До кого ж мені більше писати?

Міллер (неспокійно). Слухай, Луїзо! Я розпечатаю листа!

Луїза. Як хочете, тату!.. Але нічого в ньому не зрозумієте. Літери лежать там, як холодні трупи, і оживають лише для очей кохання.

Міллер (читає). "Тебе ввели в оману, Фердінанде! Безприкладне віроломство розірвало союз наших сердець, але страшна присяга скувала мені язик, а твій батько скрізь порозставляв своїх шпигунів. Проте, коли в тебе вистачить мужності, коханий,— я знаю третє місце, де не зв'язує жодна присяга і куди не проникне жоден шпигун". (Міллер зупиняється і серйозно дивиться їй в обличчя.)

Л у ї з а. Чого ви так дивитесь на мене? Дочитуйте ж, тату.

Міллер. "Але тобі треба мати багато мужності, щоб пройти темний шлях, якого ніщо не освітлить тобі, крім Луїзи і бога. Ти мусиш весь стати любо в'ю і покинути тут усі свої надії і всі свої бурхливі бажання! Тобі нічого не треба мати, крім свого серця. Наважишся — то рушай в дорогу, коли дзвін на кармелітській башті виб'є дванадцяту годину. Побоїшся — тоді ти не мужчина і забудь слово сильний, бо дівчина завдасть тобі сорому". (Міллер кладе записку, довго дивиться скорботним

поглядом перед себе, нарешті повертається до неї і каже тихим, здавленим голосом.) Де ж це третє місце, доню?

Луїза. Ви не знаєте його? Ви й справді не знаєте його, тату?.. Дивно! Це місце змальовано так, що Фердінанд його знайде.

Міллер. Гм! Кажи ясніше!

Луїза. Я не знаю зараз для нього ніякої приємної назви. Ви не повинні лякатися, тату, якщо я назву його неприємним словом. Це місце... О, чому не любов придумала імена! Найкращим ім'ям вона б його назвала. Третє місце, любий тату... але дайте мені договорити... Третє місце — це могила.

Міллер (хитаючись іде до крісла). О боже!

Луїза (підходить до нього і підтримує його). Годі, тату! Страшне тільки слово. Відкиньте його, і тоді це — шлюбне ложе, над яким ранок стеле свій золотий килим і весна розсипає різнобарвні гірлянди. Тільки неприкаяний грішник може взивати смерть скелетом; це чарівне, гарненьке хлоп'ятко, таке ж квітуче, яким малюють бога кохання, але не таке підступне... це тихий, послужливий геній, який простягає руку знеможеній мандрівниці-душі, щоб допомогти їй переступити через безодню часу, який відмикає замок фей вічної пишноти, привітно киває й зникає.

Міллер. Що ти надумала, доню?.. Ти хочеш накласти на себе руки?

Луїза. Не називайте цього так, мій тату! Піти з суспільства, де я непотрібна... поспішити в таке місце, без якого я більше не можу обійтися... хіба ж це гріх?

Міллер. Самогубство — найтяжчий гріх, дитино моя!.. Єдиний, якого віже не можна спокутувати, бо тут збігаються смерть і злочин.

Луїза (стоїть нерухома). Жахливо!.. Але ж це буде не так швидко. Я кинуся в річку, тату, і, йдучи на дно, проситиму у всемогутнього бога милосердя!

Міллер. Це однаково, що каятися в крадіжці, ледве заховавши крадене. Доню! Доню! Не зневажай бога, коли тобі найбільше потрібна його ласка. О, ти далеко, далеко зайшла! Ти перестала молитись, і милосердий бог одвів од тебе свою правицю!

Луїза. Хіба ж любити — це злочин, мій тату?

Міллер. Якщо ти любиш бога, то любов ніколи не доведе тебе до злочину... Ти зігнула мене глибоким горем, моя єдина. Глибоким, глибоким, зігнула, може, до самої могили... Та я не хочу ще більше обтяжувати твого серця. Доню, я дещо сказав недавно. Я думав, що я сам. Ти підслухала мене; та й чого мені й далі критися від тебе? Ти була моїм кумиром! Слухай, Луїзо, якщо у тебе в серці ще є почуття до батька... Ти була всім для мене! Тепер ти вже губиш не тільки свою власність... І я маю втратити все. Глянь, волосся в мене вже сивіє. Потроху наближається той час, коли ми, батьки, починаємо потребувати того капіталу, який ми вклали в серця наших дітей. Невже ти обманеш мене, Луїзо? Невже ти забереш із собою найдорожчий скарб твого батька?

Луїза (цілує йому руку з глибоким зворушенням). Ні, мій тату! Вашою великою боржницею я покину світ, в вічності сплачу за все з лихвою.,

М і л л е р. Стережися, щоб ти не прогадала, моя дитино! (Дуже серйозно й урочисто.) Чи нам доведеться там зустрітися?.. Бач як ти зблідла! Моя Луїза розуміє й сама, що я не зможу наздогнати її на тому світі, бо я не так поспішаю туди, як вона.

Луїза кидається з жахом йому в обійми. Він гаряче притискає її до грудей і продовжує говорити благальним голосом.

О доню, доню! Пропаща і, може, вже й загублена, доню! Сприйми серцем щире батькове слово! Я не можу встежити за тобою. Я відберу в тебе ножа, а ти можеш занапастити себе в'язальною спицею. Я врятую тебе від отрути, а ти можеш задушити себе разком намиста... Луїзо, Луїзо, я тільки ще можу застерігати тебе. Невже ти не боїшся, що твоя зрадлива мрія втече від тебе на жахливому мості від часу до вічності? Чи наважишся ти стати перед престолом Всевишнього з брехнею на устах: "Заради тебе, творець, прийшла я сюди", а твої грішні очі шукатимуть у той час свою смертну ляльку?.. І якщо цей тлінний кумир твоїх думок, що стане таким же гробаком, як і ти, звиваючись у ногах твого судії, в цю непевну мить викриє твою безбожну впевненість і скерує твої зраджені надії до вічного милосердя, що його цей жалюгідний ледве зможе виблагати й собі... що тоді? (Виразніше і голосніше.) Що тоді, нещасна? (Пригортає її міцніше, дивиться якийсь час на неї пильно і проникливо, потім швидко її залишає.) Тепер я більше нічого не знаю... (Піднявши праву руку.) За цю душу, боже правий, я більше не відповідаю. Роби, що хочеш. Принеси твоєму струнку юнакові жертву, від якої звеселиться нечиста сила і відступиться від тебе твій ангел-охоронець. Іди! Бери на себе всі гріхи, бери і цей останній, най-жахливіший, і якщо тягар буде все ще надто легким, то додай ще моє прокляття... Ось ніж... Простроми своє серце і (ридаючи кидається геть) серце батька!

Луїза (схоплюється і доганяє його). Тату, тату! Стривай! Ніжність приневолює ще жорстокіше, ніж лютість тирана! Що мені робити? Я не можу! Що ж мені робити?

М і л л е р. Якщо поцілунки твого майора печуть дужче, ніж сльози твого батька... умри!

Луїза (після сповненої мук боротьби, рішуче). Тату! Ось моя рука! Я хочу... Боже! Боже! Що я роблю? Чого я хочу? Тату, присягаюся... Горе мені, горе! Я кругом винна... Тату, хай буде по-твоєму!.. Фердінанд... Бог це бачить! Отак я знищу в собі й останню згадку про нього. (Рве свого листа.)

Міллер (сп'янілий від радощів, кидається їй на шию). Оце моя дочка! Поглянь! Ти збулася кохання, зате ти зробила щасливим батька. (Сміючись і плачучи, пригортає її.) Дитино! Дитино! Я був не вартий цього дня в своєму житті! Бог знає, як мені, нікчемній людині, дістався цей ангел!.. Моя Луїзо, раю мій! О боже! Я мало розуміюсь на коханні, але яка це, мабуть,, мука його зректися!.. Це я можу збагнути!

Луїза. Тільки геть з цього краю, тату! Геть з міста, де мої подруги глузують з мене і де навіки загинуло моє добре ім'я. Геть, геть якнайдалі від того місця, де в мене перед очима стільки слідів утраченого щастя. Геть якнайдалі!..

Міллер. Куди схочеш, моя доню! Хліб наш господній родить скрізь, і знайдуться люди, що слухатимуть мою скрипку. Так, нехай пропадає все! Я покладу на музику розповідь про твоє горе і співатиму пісню про дочку, яка, поважаючи батька, розбила собі серце. Ми ходитимемо з цією баладою від дверей до дверей, і втішно нам буде брати милостиню з рук тих, що заплачуть.

ЯВА ДРУГА Фердінанд. Ті, що й були.

Луїза (перша його помічає і з голосним криком кидається на шию батькові). Боже! Ось він! Я загинула! Міллер. Де? Хто?

Луїза (вказує із зміненим обличчям на майора і міцніше пригортається до батька). Він! Він сам... Огляніться, тату! Вбити мене прийшов він!

Міллер (побачивши його, сахається). Як? Ви тут, бароне?

Фердінанд (повільно наближається, зупиняється проти Луїзи, втупивши в неї пильний, допитливий погляд і помовчавши, каже). Дякую тобі, захоплена зненацька совість! Твоє зізнання страшне, але швидке й правдиве,— тут непотрібне випитування на муках! Добривечір, Міллере!

Міллер. Та, ради бога, чого ви хочете, бароне? Що привело вас сюди? Що це за напад?

Фердінанд. Був час, коли день розбивали на секунди, коли туга за мною обтяжувала гирі повільного годинника і за ударами пульсу нетерпляче рахували, коли я прийду... Чому ж зараз ви такі здивовані?

Міллер. Ідіть, ідіть, бароне! Якщо хоч іскра людяності залишилася у вашому серці, якщо ви не хочете задушити ту, яку ви нібито любите, то тікайте, не лишайтеся тут жодної хвилини! Божа благодать покинула мою хатину, відколи ви ступили тут своєю ногою. Ви накликали горе під мій дах, де раніше була тільки радість. Невже ви ще невдоволені? Невже ви хочете й далі роз'ятрювати рану, яку нещасливе знайомство з вами заподіяло єдиній дитині?

Фердінанд. Чудний батьку, адже я прийшов сказати твоїй дочці щось приємне!

Міллер. Щоб збудити нові надії для нового розпачу? Іди, віснику нещастя! Твоє обличчя не віщує нічого доброго.

Фердінанд. Нарешті, здійснилася мета моїх сподівань! Леді Мілфорд, найстрашніша перешкода нашому коханню, щойно" залишила країну. Мій батько схвалює мій вибір. Доля перестає нас переслідувати. Наші щасливі зорі сходять... Я прийшов, щоб додержати свого слова і повести до олтаря мою наречену.

Міллер. Ти чуєш, доню, що він каже? Ти чуєш, як він глузує з твоїх обдурених надій? О, справді, бароне! Це так личить баламутові — ще й в дотепах вправлятися на своєму злочині,

Фердінанд. Ти гадаєш, я жартую? Присягаюся честю, ні! Мої запевнення такі ж правдиві, як любов моєї Луїзи, і я свято додержу їх, як і вона своєї присяги,— для мене немає нічого святішого. Ти й досі сумніваєшся? Чому на щоках моєї прекрасної дружини і досі немає радісного рум'янцю? Дивно! Мабуть, брехня тут ходяча монета, якщо правді так мало довіряють! Ви не ймете віри моїм словам? То повірте ж цьому письмовому доказу. (Кидає Луїзі її листа до маршала.)

Луїза розгортає його і, пополотнівши як труп, падає.

Міллер (не помітивши нічого, до майора). Що це значить,, бароне? Я вас не розумію.

Фердінанд (підводить його до Луїзи). Тим краще мене зрозуміла вона!

Міллер (припадає до неї). О боже! Доню моя!

Фердінанд. Бліда як смерть!.. Тепер тільки подобається вона мені, твоя дочка! Такою прекрасною не була вона ще ніколи, побожна, чесна дочка... з оцим мертвим обличчям. Подих страшного суду, що стирає лакування з кожної брехні, здунув рум'яна, якими ця на всі руки майстериця обдурила й світлих ангелів. Це її найкраще обличчя! Це вперше її справжнє обличчя! Дозволь мені його поцілувати. (Хоче підійти до неї.)

Міллер. Назад! Геть! Не зачіпай батьківського серця, хлопчиську! Я не міг уберегти її від твоїх пестощів, але зможу вберегти від твого знущання.

Фердінанд. Чого тобі, сивоголовий? Мені немає діла до-тебе! Не втручайся в гру, яку так явно програно! Чи, може, й ти проникливіший, ніж я тебе вважав? Чи не позичав ти мудрості своїх шістдесяти років для блудливих діл твоєї дочки, споганивши це поважне волосся ремеслом звідника ? О, коли це не так, то ляж, нещасний дідугане, і вмри... Ще є час. Ти ще можеш спочити навіки з блаженною думкою: я був щасливий батько! Хвилиною пізніше ти шпурнеш отруйну гадюку до пекла, яке її породило, проклянеш дарунок давця і, зневажаючи бога, зійдеш у могилу. (До Луїзи.) Кажи, нещасна! Писала ти цього листа?

Міллер (застерігаючи Луїзу). Ради бога, доню! Не забувай, не забувай!

Луїза. О, цей лист, тату!

Фердінанд. Що, він потрапив не в ті руки? Хвала випадкові, він чинить зидатніші діла, ніж наймудріший розум, і зможе краще виправдатися в судний день, ніж дотепність усіх мудреців... Випадок, кажу я? О, без волі провидіння й горобчик

не впаде... Чому ж його немає, коли з диявола треба зірвати личину?.. Я чекаю на відповідь! Писала ти цього листа?

Міллер (до Луїзи, з благанням). Сміливіше! Сміливіше, моя доню! Тільки єдине "так" — і ти все переможеш.

Фердінанд. Забавно! Забавно! Батька теж обдурено! Всіх обдурено! Подивіться на неї, безсоромну, навіть язик їй відмовляється повернутися для останньої брехні! Поклянися богом, грізно-правдивим: писала ти цього листа?

Луїза (після сповненої мук боротьби, під час якої вона розмовляла поглядами з батьком, твердо'і рішуче). Так, писала.

Фердінанд (перелякано зупиняється). Луїзо! Ні! Присягаюся моєю душею! Ти брешеш. Навіть невинність у катівні визнає за собою злочини, яких вона ніколи не чинила. Я спитав занадто гостро, чи не так, Луїзо? Ти визнала тільки тохму, що я спитав занадто гостро?

Луїза. Я сказала правду.

Фердінанд. Ні, кажу тобі! Ні! Ні! Ти не писала. Це зовсім не твоя рука! А якби й твоя, то хіба ж підробляти почерк важче, ніж занапащати серця? Скажи мені правду, Луїзо... або ні, ні, не кажи... Скажеш — і я загину... Брехню, Луїзо, брехню!.. О, якби ти придумала зараз хоч яку-небудь брехню, кинула б її мені з щирим ангельським виглядом, переконала б тільки моє вухо, тільки моє око і підло обдурила б моє серце... О Луїзо! Від одного такого слова вся правда могла б покинути світ і непохитна справедливість мусила б згинатися в придворному плазуванні! (Боязким, тремтячим голосом.) Писала ти цього листа?

Луїза. Присягаюсь богом! Грізно-правдивим богом! Так!

Фердінанд (після паузи, з виразом глибокої скорботи). Жінко! Жінко! З яким обличчям стоїш ти зараз переді мною! Коли з таким обличчям роздають райські насолоди, ти навіть і в проклятому пеклі не знайдеш жодного покупця... Чи знала ти, чим ти була для мене, Луїзо? Ні! Не може бути! Ти не знала, що ти для мене була всім! Усім! Це мізерне, нікчемне слово, але вічність ледве вміщає його; цілі системи світів завершують у ньому свої шляхи... Все! І так злочинно цим гратися?.. О, це жахливо!

Луїза. Ви чули моє признання, пане фон-Вальтере. Я сама себе прокляла. Ідіть же тепер. Покиньте господу, в якій ви були такі нещасливі.

Фердінанд. Добре! Добре! Я ж спокійний... Спокійна, кажуть, буває й та жахлива місцевість, де пройшла чума... Я так само спокійний. (Подумавши.) Ще одне прохання, Луїзо... останнє!

Голова моя палає, наче в гарячці. Мені треба освіжитися. Чи не приготуєш ти мені склянку лимонаду?

Луїза виходить.

ЯВА ТРЕТЯ

Фердінанд і Міллер.

Обидва, не говорячи ні слова, ходять деякий час вперед і назад по протилежних сторонах кімнати.

Міллер (зупиняється, нарешті, і журливо дивиться на майора). Любий бароне, може, ваш сум розвіється хоч трохи, коли я признаюся вам, що мені сердечно жаль вас?

Фердінанд. Годі про це, Міллере! (Знову кілька кроків.) Я вже тепер ледве пам'ятаю, як я потрапив до вашого дому, Міллере. З якої нагоди?

Міллер. Як, пане майоре? Та ви ж хотіли у мене брати уроки на флейті! Хіба ви вже це забули?

Фердінанд (швидко). Я побачив твою дочку! Знову мовчання.

Ти не додержав слова, друже! Ми домовилися про спокій на моїх самітних уроках. Ти обдурив мене і продавав мені скорпіонів. (Помічає хвилювання Міллера.) Ні, не лякайся тільки, старий! (Зворушений, обнімає його.) Ти не винен!

Міллер (витираючи очі). Те знає всевідаючий бог!

Фердінанд (знову починає ходити, поринувши в похмурі думки). Дивно, о, незбагненно дивно грає нами бог! На тонких, ледве помітних нитках висять часто страшенні тягарі. Коли б людина знала, що з цим яблуком вона вкушає смерть... Гм!... Коли б вона це знала! (Швидко ходить вперед і назад, потім з великим хвилюванням бере Міллера за руку.) Чоловіче! Я надто дорого плачу тобі за кілька твоїх уроків на флейті, але й ти нічого не виграєш... ти також втрачаєш, можливо, все. (Пригноблений, відходить од нього.) Нещасна гра на флейті, краще б вона ніколи не спадала мені на думку!

Міллер (намагаючись приховати своє хвилювання). А лимонаду щось довго немає... Я піду гляну, коли дозволите.

Фердінанд. З цим можна не поспішати, любий Міллере! (Сам до себе.) Особливо батькові... Зостанься... Що це я хотів запитати?.. Ага! Луїза твоя єдина дочка? У тебе, крім неї, більше дітей немає?

Міллер (тепло). Більше немає, бароне! Та я й не хочу інших. Дівчина саме така, як треба, щоб заволодіти всім моїм батьківським серцем. Скільки було в мені любові, я всю віддав ДОЧЦІ.;

Фердінанд (глибоко вражений). О!.. Поглянь-но краще, що там з напоєм, добрий Міллере!

Міллер виходить.

ЯВА ЧЕТВЕРТА

Фердінанд сам.

Фердінанд. Єдина дитина!.. Ти відчуваєш це, убивцю? Єдина, вбивцю! Ти чуєш, єдина!.. І в людини більше нічого немає на цілому божому світі,— тільки його скрипка та його єдина... і ти хочеш її відібрати? Відібрати? Відібрати у жебрака останній гріш? Зламати костура і кинути кривому під ноги? Як? Чи вистачить мені духу? Ось він поспішає додому і не може дочекатися, коли на обличчі дочки він побачить усю свою радість, ось він входить, а вона лежить, як зів'яла квітка, мертва, розтоптана зловмисно... остання, єдина, безмірна надія... О! І він все стоїть перед нею й стоїть, і вся природа позбавляє його живлючого дихання, і його невидящий погляд марно блукає по обезлюдненому безмежному просторі, шукає бога і більше не може знайти бога і, спустошений, повертається назад... Боже! Боже! Проте ж і в мого батька єдиний син... єдиний син, але не єдине багатство... (Після

паузи.) Як це? Та що ж він утрачає? Дівчина, для якої найсвятіше почуття кохання було тільки забавкою, хіба може вона зробити батька щасливим? Не може, не може! І мені ще дякувати треба, що я розчавлю єхидну, поки вона не вжалила ще й батька.

ЯВА П'ЯТА Фердінанд і Міллер.

Міллер (входячи). Зараз вам подадуть, бароне!.. Сидить там бідне створіння і ревно плаче. Вона разом з лимонадом дасть вам і сліз напитися.

Фердінанд. Добре, коли б це тільки сльози!.. Допіру ми говорили про музику, Міллере... (Витягаючи гаманця.) Я все ще твій боржник!

Міллер. Як? Що? Облиште, бароне! За кого ви мене вважаєте? За вами не пропаде. Не робіть мені прикрощів, та й ми, якщо бог дасть, не востаннє ж бачимось.

Фердінанд. Хто може це знати? Бери ж. Сьогодні живий, а завтра вмер.

Міллер (сміючись). Ну, от іще! Щодо цього, бароне, я гадаю, можна за вас не боятися.

Фердінанд. Боятись є чого. Хіба ти ніколи не чув, що вмирають і юнаки, дівчата і юнаки, діти надії, повітряні замки обдурених батьків. Чого не зроблять гробак і старість,— часто нищить удар грому. І твоя Луїза теж не безсмертна.

Міллер. Мені дав її бог.

Фердінанд. То слухай же... Кажу тобі, вона не безсмертна. Дочка тобі дорожче зіниці ока. Ти прив'язався до неї серцем

і душею. Будь обачний, Міллере! Тільки доведений до розпачу картяр ставить усе на єдиний хід. Нерозсудливим смільчаком^ звуть того купця, який на один корабель навантажує все своє добро! Чуєш, подумай над цим уважно! Чому ж ти не береш своїх грошей?

Міллер. Як, пане? Увесь оцей величезний гаманець? Що ви собі думаєте, ваша милость?

Фердінанд. Це мій борг! На! (Кидає гаманця на стіл, з нього випадають золоті монети.) Не вік же мені носитися з цією поганню.

Міллер. Як? Великий боже, це дзвеніло не срібло! (Підходить до стола і скрикує з острахом.) Як, заради всіх святих, бароне? Бароне! Що з вами? Що ви робите? Бароне? Оце так неуважність! (Сплеснувши руками.) Адже тут... Чи не омана, чи... Хай мене бог скарає! Це ж справжнє, червоне, щире боже золото... Ні, сатано! Цим ти мене не спокусиш!

Фердінанд. Ти випив старого чи молодого, Міллере?

Міллер (грубо). Чорт забери! Та гляньте ж сюди! Золото!

Фердінанд. Ну, а далі?

Міллео. А кат йому... Я кажу... прошу вас Христом-богом... золото!

Фердінанд. Так, воно й справді варте уваги!

Міллер (трохи помовчавши, підходить до нього, з почуттям). Ласкавий пане, я проста, пряма людина, може, ви надумали заплутати мене в якусь нечисту, погану справу. їй-богу, стільки грошей чесною працею не заробиш!

Фердінанд (зворушено). Заспокойся, любий Міллере! Ці гроші ти давно заробив, і, боронь мене боже, щоб я примусив тебе розплачуватися за них твоєю доброю совістю!

Міллер (підстрибуючи, як навіжений). Отже, мої! Мої! З відома і волі правого бога, мої! (Кричить, підбігаючи до дверей.) Жінко! Дочко! Перемога! Сюди! (Вертаючись назад). О милий боже! Як же це в мене раптом опинилося таке величезне багатство? Чим я заслужив його? Як відплачу я за нього? А?

Фердінанд. Не своїми уроками музики, Міллере. Цими грошима розплачуюсь я з тобою (зупиняється від внутрішнього здригання) ...розплачуюсь я з тобою (помовчавши, з сумом) за нещасливий сон про твою дочку, який тривав три місяці.

Міллер (хапає його руку і міцно її стискає). Ласкавий пане! Якби ви були нікчемним, незначним простолюдином (швидко) і моя дівчина не любила вас... то я ладен був би заколоти її. (Знову біля грошей; потім, спохмурнівши.) Але ось у мене тепер усе, у вас же — нічого, виходить, я знов-таки змушений буду втратити всю цю радість? А?

Фердінанд. Не турбуйтеся цим, мій друже! Я виїжджаю, а в країні, де я думаю оселитися, ці гроші не дійсні.

Міллер (весь час не відриває очей від золота; захоплено). Отже, це залишиться мені? Залишиться... Але мені жаль, що ви їдете. Постривайте-но, як я набундючуся! Як я надмуся

{(Надягає капелюха і, хизуючись, ходить по кімнаті.) І даватиму тепер уроки музики на базарі, і куритиму тютюн номер п'ятий "Три королі", і якщо знову сидітиму на дешевих місцях у театрі, то хай мене дідько вхопить! (Хоче йти.)

Фердінанд. Стій! Замовкни! І сховай свої гроші! (Наполегливо.) Помовчи ще тільки цей вечір і зроби мені ласку, — віднині не давай більше уроків музики.

Міллер (ще запальніше, міцно хапаючи його за жилета, сповнений щирої радості). О пане, а моя дочка! (Знову відпускаючи його.) Не гроші роблять мужчину! Не гроші! Чи поїв картоплі, чи з'їв куріпку,— я ситий; а цей сюртук буде завжди хороший, аби тільки любе сонечко боже не світило крізь лікті!.. Для мене гроші — сміття... Але дівчині — це благодать! Тепер тільки прочитаю в її очах, чого вона хоче,— те й матиме.

Фердінанд (швидко перебиває його). Досить! О, досить!

Міллер (ще запальніше). І щоб навчилася мені досконало по-французькому, і танцювати менует, і співати так, щоб про це читали в газетах, і чепчика носитиме такого, як носять дочки надвірного радника, і фіжми чи як там вони звуться, і про скри-палеву дочку слава піде на чотири милі навколо!

Фердінанд (схопив його за руку, в страшному хвилю-ванні). Годі! Годі! Ради бога, мовчи! Тільки сьогодні ще помовчи! Це єдина подяка, якої я від тебе вимагаю.

ЯВА ШОСТА Луїза з лимонадом. Ті, що й були.

Луїза (подає майорові склянку на тарілці; з червоними, заплаканими очима, тремтячим голосом). Прошу сказати, якщо він недосить міцний.

Фердінанд (бере склянку, ставить її і швидко обертається до Міллера). О, мало не забув! Можу я тебе щось попросити, дорогий Міллере? Чи не зробиш ти мені невеличкої послуги?

Міллер. Хоч тисячу. Що накажете?

Фердінанд. Мене чекатимуть до столу. На жаль, у мене поганий настрій. Я зовсім не можу йти між люди. Чи не сходиш ти до мого батька попросити пробачення?

Луїза (перелякана, швидко перебиває). Я можу піти.

Міллер. До президента?

Фердінанд. Не до нього самого. Передай камердинерові в гардеробній, а щоб тобі повірили, ось мій годинник. Я ще буду тут, коли ти повернешся... Почекай там відповіді.

Луїза (дуже боязко). Чи не можу я цього зробити?

Фердінанд (до Міллера, який саме хоче вийти). Стій, ось ще! Тут лист до мого батька, який передали мені сьогодні ввечері. Може, негайні справи. Віддай за одним заходом...

Міллер. Гаразд, бароне!

Луїза (горнеться до нього у страшенному переляку). Але ж, тату, я це могла б дуже добре зробити!

Міллер. Як ти підеш одна? Зараз темна ніч, доню! (Виходить.)

Фердінанд. Присвіти своєму батькові, Луїзо! (У той час, коли вона проводжає Міллера з свічкою, він підходить до стола і кидає отруту в склянку з лимонадом.) Так, це для неї! Для неї! Всевишні сили посилають мені згори свою жахливу згоду, небесна помста її стверджує, ажгел-охоронець одступився від неї.

ЯВА СЬОМА

Фердінанд і Луїза.

Вона повільно вертається зі свічкою, ставить її на стіл і зупиняється на протилежному від майора боці, схиливши обличчя, і тільки інколи, боязко й крадькома, скоса позирає на нього. Він стоїть з іншого боку і нерухомо дивиться поперед себе. Глибоким мовчанням починається ця сцена.

Л у ї з а. Якщо ви бажаєте зіграти зі мною* пане фок-Вальтере, то я сяду до фортепіано. (Відкриває інструмент.)

Фердінанд не відповідає. Пауза.

Я ще повинна взяти у вас реванш у шахи. Чи не бажаєте зіграти партію, пане фон-Вальтере?

Знову мовчання.

Пане фон-Вальтере, гаманець, що я вам обіцяла вигаптувати, я вже почала... Чи не бажаєте глянути на візерунок?

Знову мовчання.

О, яка я нещасна!

Фердінанд (у тій же позі). Це, може, й правда.

Луїза. Це не моя вина, пане фон-Вальтере, що я вас так погано розважаю.

Фердінанд (з презирством сміється). Хіба ж ти винна в моїй безглуздій скромності?

Луїза. Адже я знала, що нам тепер не слід бути разом. Признаюсь, я відразу злякалася, коли ви посилали мого батька. Пане фон-Вальтере, мені здається, що ці хвилини будуть для нас обох однаково нестерпні. Якщо ви мені дозволите, я піду запрошу сюди кого-небудь з моїх знайомих.

Фердінанд. О, звичайно, так і зроби! А я піду запрошу кого-небудь з моїх.

Луїза (дивиться на нього збентежено). Пане фон-Вальтере!

Фердінанд (уїдливо). Слово честі! Нічого розумнішого й не придумати в такому становищі. Ми перетворимо наш неприємний дует на веселу вечірку і, розсипаючи навколо компліменти, помстимося взаємно за химери кохання.

Луїза. Ви в жартівливому настрої, пане фон-Вальтере?

Фердінанд. У надзвичайно жартівливому,— хлопчаки на базарі бігли б за мною слідом! Ні, справді, Луїзо! Твій приклад захоплює мене, будь мені вчителькою. Тільки дурні базікають

про вічне кохання. Вічна одноманітність набридає, тільки у зміні — гострота втіхи... Гаразд, Луїзо! Я з цим згоден. Ми будемо стрибати від романа до романа, валятися тут чи там у бруді, ти туди, я сюди... Може, я знову знайду втрачений спокій в якомусь борделі, може, після цього веселого бігу наввипередки, ми, два зотлілі скелети, приємно вражені несподіваною зустріччю вдруге, пізнаємо одне одного, як у комедіях, по споріднених рисах, які викривають спільну матір, а огида й сором навіть утворять гармонію, якої не могло дати найніжніше кохання.

Луїза. О юначе, юначе! Ти вже й так нещасний; невже ти хочеш ще й це заслужити?

Фердінанд (люто, крізь зуби). Я нещасний? Хто це тебі сказав? Жінко, ти надто безсердечна, щоб самій це відчути. Як же ти можеш оцінити почуття іншого?.. Нещасний, сказала ти? Ах! це слово могло б викликати мою лють навіть з могили! Нещасним мав я стати, це ти знала. Смерть і прокляття! Ти знала це, і все ж мене зрадила. Дивись, гадюко! Це була єдина твоя змога на прощення! Твоє визнання скрутить тобі в'язи. Досі я міг виправдати твій злочин твоєю наївністю, моя зневага мало не врятувала тебе від моєї помсти. (Поквапливо хапає склянку.) Отже, ти не була легковажною, ти не була дурною, ти була лише дияволом. (П'є.) Лимонад видихався, як твоя душа. Покуштуй!

Луїза. О небо! Недарма я боялася цієї сцени. Фердінанд (владно). Покуштуй!

Луїза якось неохоче бере склянку і п'є. Як тільки вона підносить склянку до рота, Фердінанд відвертається, раптом блідне і поспішає в найдальший куток кімнати.

Луїза. Лимонад хороший.

Фердінанд (не обертаючись, тремтить від жаху). На здоров'я!

Луїза (поставивши склянку). О, коли б ви знали Валь-тере, як страшенно ви ображаєте мою душу. Фердінанд. Гм!

Луїза. Прийде час, Вальтере!..

Фердінанд (знову виходить наперед). О! З часом ми вже покінчили.

Луїза. Коли сьогоднішній вечір тяжко впаде вам на серце... Фердінанд (починає ходити швидше і стає ще неспокійнішим; кидає геть перев'язь і шпагу). Прощай, державна службо. Луїза. Мій боже! Що з вами?

Фердінанд. Мені душно й тісно... Так буде зручніше.

Луїза. Пийте! Пийте! Напій вас освіжить.

Фердінанд. Освіжить, безперечно... Повія добросерда!.. Проте всі вони такі!

Луїза (з виразом глибокої любові хоче його обняти). Це про твою Луїзу, Фердінанде?

Фердінанд (відштовхує її від себе). Геть! Геть! Не треба цих ласкавих, сумних очей! Я можу піддатися їм. З'явись у твоїй жахливій огидності, гадюко! Кидайся на мене, єхидно!.. Вистав напоказ усі свої огидні кільця, звивай до неба свої хребці! У всій потворності, як тебе бачило пекло!.. Тільки не вдавай

ангела... тільки не ангела... Занадто пізно.. Я мушу розчавити тебе, як змію, або впаду в розпач... Згляньсь на мене!

Луїза. О, до чого це дійшло!

Фердінанд (розглядаючи її збоку). Цей чудовий твір небесного митця... Хто міг би цьому повірити? Хто цьому повірив би? (Хапає її руку і піднімає вгору.) Я не хочу вимагати від тебе відповіді, творець небесний!.. Але чому твоя отрута в такому чудовому сосуді? Хіба може розпуста існувати в таких лагідних небесних рисах?.. О, як це дивно!

Луїза. Слухати це і не сміти говорити!

Фердінанд. І цей солодкий, мелодійний голос... Як можуть породжувати таку милозвучність розірвані струни? (Зупиняючи на ній сп'янілий погляд.) Усе таке прекрасне, таке гармонійне, таке божественно досконале! На всьому знак останнього дня творення! Присягаюся богом! Немовби весь великий світ виник для того, щоб дати творцеві натхнення створити цю перлину... І тільки вибираючи їй душу, бог помилився? Чи можливо, щоб цей обурливий виродок природи з'явився на світ бездоганним? (Швидко відходить од неї.) Чи, може, він помітив, що з-під різця виходить ангел, і, похапцем виправляючи помилку, дав йому щонайгірше серце?

Луїза. О, злочинна впертість! Замість визнати свою надмірну квапливість, він докоряє небу.

Фердінанд (ридаючи, кидається їй на шию). Ще раз, Луїзо! Ще раз, як у день нашого першого поцілунку, коли ти прошепотіла "Фердінанде" і коли перше "ти" зірвалося з твоїх палаючих уст... О, здавалося, що та мить таїла в собі, як у бруньці, посів безмірних, невимовних утіх... Вічність

простилалася тоді перед нашими очима, як чудовий травневий день, і золоті тисячоліття промайнули, немов наречені, перед нашою душею. Тоді я був щасливий! О Луїзо! Луїзо! Луїзо! Навіщо ти мені це заподіяла?

Луїза. Плачте, плачте, Вальтере! Жаль ваш буде справедливіший до мене, ніж ваше обурення.

Фердінанд. Ти помиляєшся. Це не ті сльози, це не ота тепла, цілюща роса, яка на душевні рани тече бальзамом і знову починає обертати нерухоме колесо почуття. Це самотні, холодні краплі, зловісне, вічне "прощай" мого кохання. (З грізною урочистістю, опускаючи руку на її голову.) Це сльози по твоїй душі, Луїзо! Сльози по божеству, яке не виявило тут свого безмірного благословення, яке так безтурботно занедбало свій найчудовіший твір... О, мені здається, весь світ мав би убратися в жалобу, вражений тим, що в ньому відбувається! Не дивно, що люди падають і втрачають рай; але коли чума лютує серед ангелів, то у всій природі оголошують траур.

Л у ї з а. Не доводьте мене до краю, Вальтере! У мене немало душевної сили, але й вона не може витримати нелюдського випробування. Ще одне слово, Вальтере,— і ми розлучимось. Жахлива доля заплутала мову наших сердець. Коли б я насмілилась розтулити уста, Вальтере, я могла б сказати тобі таке... я могла б... Але жорстока доля скувала мій язик, як і моє кохання, і я мушу терпіти, коли ти поводишся зі мною, як з підлою розпусницею.

Фердінанд. Ти добре почуваєш себе, Луїзо? Луїза. Чому ти питаєш?

Фердінанд. Бо мені було б тебе шкода, якби ти покинула світ з цією брехнею на устах.

Луїза. Я заклинаю вас, Вальтере!

Фердінанд (дуже хвилюючись). Ні! Ні! Занадто сатанинською була б ця помста! Ні! Боронь мене боже! На той світ я не хочу цього переносити... Луїзо! Любила ти маршала? Ти вже не вийдеш з цієї кімнати.

Луїза. Питайте, що хочете. Я більше нічого не відповім. (Сідає.)

Фердінанд (серйозніше). Подбай про свою безсмертну душу, Луїзо! Любила ти маршала? Ти вже не вийдеш з цієї кімнати.

Луїза. Я більше нічого не відповім.

Фердінанд (у жахливому хвилюванні падає перед нею). Луїзо! Любила ти маршала? Не встигне ще догоріти ця свічка, як ти стоятимеш... перед богом!

Луїза (злякано схоплюється). О господи! Що це?.. Мені стає так погано. (Знов опускається в крісло.)

Фердінанд. Вже? Ви жінки — вічна загадка! Ніжні ваша нерви витримують злочинства, що підточують людство під корінь, а мізерний гран миш'яку звалює вас з ніг.

Луїза. Отрута! Отрута! О господи боже!

Фердінанд. Боюся, що так. Твій лимонад було приправлено в пеклі. Разом з ним ти випила смерть.

Луїза. Вмерти! Вмерти! Боже! Милосердий боже! Отрута в лимонаді! І вмерти! О, змилуйся над моєю душею, милостивий боже!

Фердінанд. Це найголовніше. Я також його про це благаю.

Луїза. А мати моя... мій батько... Спасителю світу! Мій бідний, нещасний батько! Невже немає порятунку? Моє юне життя... і немає порятунку! Невже я зараз мушу вмерти?

Фердінанд. Порятунку немає, ти мусиш зараз умерти. Але будь спокійна, ми рушимо в цю подорож разом.

Луїза. Фердінанде, і ти! Отрута, Фердінанде? Від тебе? О боже, прости йому це... Боже милосердий, зніми з нього гріх.

Фердінанд. Зведи з ним свої рахунки... боюся, що в тебе тут не все гаразд.

Л у ї з а. Фердінанде! Фердінанде! О, тепер я вже не можу мовчати... Смерть... Смерть звільняє від усіх присяг... Фердінанде! На небі й на землі немає нікого нещаснішого за тебе! Я вмираю невинною, Фердінанде!

Фердінанд (перелякано). Що вона каже? Адже в таку подорож не беруть брехні з собою.

Луїза. Я не брешу... не брешу. Тільки єдиний раз. збрехала я за ціле своє життя... Ох! Який крижаний холод проходить по моїх жилах... Коли я писала листа до гофмаршала...

Фердінанд. А! Цей лист! Хвала богові! Мужність знову повернулася до мене.

Луїза (її язик починає терпнути, її пальці конвульсивно здригаються). Цей лист... Заспокойся... щоб почути страшне слово... Моя рука писала те, що проклинало моє серце... Твій батько, диктував його.

Фердінанд стоїть немов статуя; після довгого, тяжкого мовчання падає, нарешті, наче громом прибитий.

О, це дуже сумне непорозуміння!.. Фердінанде!.. мене примусили... Прости... Твоя Луїза воліла б умерти... Але твій батько... небезпека... Вони діяли так хитро.

Фердінанд (скочив, охоплений жахом). Хвала тобі,, боже! Я ще не відчуваю отрути. (Вихоплює шпагу.)

Луїза (слабішає дедалі більше). Леле! Що ти задумав?' Це ж твій батько...

Фердінанд (з виразом нестримної люті). Убивця і батько убивці!.. Він мусить піти з нами, щоб гнів вічного судії упав тільки на винного. (Хоче вибігти.)

Луїза. Умираючи, прощав мій спаситель... Хай благословить він тебе і його... (Вмирає.)

Фердінанд (швидко повертається, помічає її останній передсмертний рух і припадає з болем до померлої). Зажди! Зажди! Не відлітай від мене, ангеле небесний! (Хапає її за руку і відразу ж випускає.) Холодна, холодна і вогка! Душа її вже там. (Знову схоплюється.) Боже моєї Луїзи! Змилуйся! Змилуйся над найпідлішим з убивць! Це була її остання молитва! І

мертвою вона приваблива й прекрасна! Навіть смерть помилувала це чарівне личко. Воно й після смерті лагідне. (Після паузи.) Але що це? Чому це я нічого не відчуваю? Невже сила моєї молодості мене врятує? Марний клопіт! Я думаю, що ні. (Хапає склянку.)

ЯВА ОСТАННЯ

Фердінанд. президент, Вурм і слуги, охоплені жахом, вриваються в кімнату; згодом Міллер; народ і судова сторожа збираються у глибині ецени.

Президент (з листом у руш). Сину, що це? Я ніколи не повірю...

Фердінанд (кидає йому склянку під ноги). То подивись, убивцю!

Президент відсахнувся. Усі застигли. Страхітливе мовчання.

Президент. Мій сину, навіщо ти мені це заподіяв?

Фердінанд (не дивлячись на нього). О так, звичайно! Мені слід було попереду спитати державного вельможі, чи ця витівка пасує до його гри?.. Признаюся, тонкий і гідний подиву був цей викрутас, щоб розірвати ревнощами союз наших сердець... Майстер зробив розрахунок, але шкода тільки, що розгнівана любов не скорилася слухняно дротині, як твоя дерев'яна лялька.

Президент (божевільними очима озирається навколо). Невже тут нема нікого, хто б поплакав над невтішним батьком?

Міллер (кричить за сценою). Впустіть мене! Ради бога! Впустіть мене!

Фердінанд. Дівчина — свята... За неї мусить розрахуватись інший. (Відчиняє двері Міллерові, який вривається з народом і судовою сторожею.)

Міллер (з величезним жахом). Моя дитина! Моя дитина! Отрута... Отрута... Кричать — тут випито було отруту... Доню моя! Де ти?

Фердінанд (ставить його між президентом і трупом Луїзи). Я не винен. Подякуй ось йому.

Міллер (падає поруч неї додолу). О господи Ісусе!

Фердінанд. Кілька слів, батьку! Мені все важче їх вимовляти. У мене підло вкрадено життя, і вкрадено вами. Хоч перед богом стою і тремчу я, проте ніколи не був я злочинцем. Яка б не випала мені доля у вічності,— вам не випаде вона... Але я ©чинив убивство (грізно підвищивши голос), убивство, і ти не сподівайся, що я сам понесу цей тягар до всеправедного судії. Урочисто складаю я на тебе більшу й страшнішу його частину, справляйся з нею як сам знаєш. (Підводить його до Луїзи.) Сюди, нелюде! Полюбуйся жахливим плодом твоєї винахідливості! На цьому обличчі написано твоє потворне ім'я, і ангели-месники його прочитають... Хай цей образ відхиляє запону твого ліжка, коли ти спатимеш, і подає тобі свою холодну, мов крига, руку... Хай цей образ виникне перед твоєю душею, коли ти вмиратимеш, і перерве твою останню молитву... Хай цей образ стане біля твоєї могили, коли ти воскресатимеш із мертвих... І поруч бога, коли він тебе судитиме. (Втрачає притомність, слуги підтримують його.)

Президент (у жахливому розпачі здіймає руки до неба). Не з мене, судія всеправедний, не з мене вимагай за ці душі, а з нього! (Іде на Вурма.)

Вурм (здригаючись). З мене?

Президент, З тебе, клятий! З тебе, сатано! Ти, ти дав гадючу пораду... На тобі лежить відповідальність... Я умиваю руки.

Вурм. На мені?! (Починає огидно реготати.) Забавно! Забавно! Тепер я довідався принаймні, яка у дияволів подяка... На мені, дурний злочинцю? Чи це ж був м і й син? Чи я ж був твій володар? На мені відповідальність? Ха! Перед цим видовищем, від якого мозок холоне в кістках, я відповідатиму!.. Нехай я тепер загину, але йти разом зі мною... Гей! Гей! Кричіть про вбивство на вулицях! Збудіть правосуддя! Судова сторожо, в'яжи мене! Ведіть мене звідси! Я викрию такі таємниці, що в тих, хто їх почує, піде мороз поза шкірою. (Хоче йти.)

Президент (зупиняючи його). Ти не зробиш цього, навіжений!

Вурм (ляскаючи його по плечу). Ще й як зроблю, друже! Ще й як зроблю! Що я навіжений, то правда,— це діло твоїх рук... От я й діятиму зараз як навіжений! Рука в руку з тобою до ешафота! Рука в руку з тобою в пекло! Мене тішитиме, падлюко, що я буду засуджений разом з тобою.

Його виводять.

Міллер (який увесь час, охоплений мовчазною скорботою, лежав, припавши головою до колін Луїзи, швидко підводиться і

кидає майорові гаманця). Отруйнику! Забери твої прокляті гроші! Ти хотів у мене купити мою дитину? (Вибігає з кімнати.)

Фердінанд (уриваним голосом). Ідіть за ним! Він у розпачі... Ці гроші збережіть для нього... Це моя жахлива подяка... Луїзо!.. Луїзо!.. Я йду... Прощайте... Дайте мені померти біля цього олтаря.

Президент (отямившись від тяжкого заціпеніння, до сина). Сину! Фердінанде! І жоден погляд не впаде більш на розчавленого батька?

Майора опускають поруч Луїзи.

Фердінанд. Богові милосердому належить мій останній погляд.

Президент (у страшенній муці падає перед ним). Творіння і творець покидають мене... І жоден погляд не впаде більше на мене як остання втіха?

Фердінанд, умираючи, простягає йому холодіючу руку.

(Швидко підводиться.) Він простив мене! (До інших.) Тепер я ваш в'язень! (Виходить, судова сторожа йде за ним.)

Завіса падає.

1784 р.